

శ్రీకృష్ణపరంబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ స్వారాజ్య భగవద్గీతా

అథ తృతీయోఽధ్యాయః - కర్తవ్యయోగః

మూడవ అధ్యాయము - కర్తవ్యయోగము

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన ! ।

తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ! ॥ 1

జ్యాయసీ, చేత్, కర్మణః, తే, మతా, బుద్ధిః, జనార్దన!,
తత్, కిం, కర్మణి, ఘోరే, మాం, నియోజయసి, కేశవ! ॥

టీక॥ అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు. జనార్దన = కృష్ణా!, కర్మణః = కర్మముకంటె, బుద్ధిః = జ్ఞానము, జ్యాయసీ = శ్రేష్ఠమైనది, (ఇతి = ఇట్లని) తే = నీకు, మతాచేత్ = ఇష్టమయ్యేనేని, తత్కిం = అది యెందువలన, ఘోరే = భయంకరమైన, కర్మణి = కర్మమునందు, కేశవ = కేశవా!, మాం = నన్ను, నియోజయసి = నియమించుచున్నావు?

తా॥ అర్జునుడు అడుగుచున్నాడు. కేశవా! కర్మముకంటె జ్ఞానమే శ్రేష్ఠమని నీవు సమ్మతించినచో, నన్ను భయంకరమైన కర్మయందేల నియమించుచున్నావు?

శ్లో॥ వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే ।

తదేకం వద నిశ్చిత్త్య యేన శ్రేయోఽహమాప్నుయామ్ ॥ 2

వ్యామిశ్రేణ, ఇవ, వాక్యేన, బుద్ధిం, మోహయసి, ఇవ, మే,
తత్, ఏకం, వద, నిశ్చిత్త్య, యేన, శ్రేయః, అహం, ఆప్నుయామ్ ॥

టీక॥ వ్యామిశ్రేణ+ఇవ = మిశ్రమమైన దానివలెనున్న, వాక్యేన = వాక్యము చేత, మే = నాయొక్క బుద్ధిం = బుద్ధిని, మోహయసి+ఇవ = మోహము పెట్టుచున్న వానివలెనున్నావు, యేన = దేనిచేత, అహం = నేను, శ్రేయః = మోక్షమును, ఆప్నుయాం = పొందగలనో, ఏకం = (కర్మ, జ్ఞానము ఈ రెంటిలో) ఒకటైన, తత్ = దానిని, నిశ్చిత్త్య = నిశ్చయించి, వద = చెప్పుము.

తా॥ మాధవా! నీ బోధవలన నేనేమి చేయవలయునో నాకు నిశ్చయమైన అభిప్రాయము కలుగుటలేదు. కర్మ, జ్ఞానము ఈ రెంటితో మిశ్రమమైన వాక్యమును మీరు బోధించినందున నాకు నిజము తెలియక మోహమే అభివృద్ధి యగుచున్నది. నేను దేనిచేత మోక్షము నొందగలనో దానిని మాత్రమే చెప్పుము. కర్మచేతనా? లేక జ్ఞానము చేతనా? ఈ రెంటిలో నేను దేనివలంబింప వలయును? నిశ్చయించి చెప్పుము.

వి॥ కర్మ అనగా కర్మకాండయని అర్జునుడర్థము చేసికొనెను. కనుకనే కర్మకాండ కంటే జ్ఞానకాండ శ్రేష్ఠమని నీవు భావించినచో, కృష్ణా! నన్ను భయంకరమైన కర్మకాండలోని కెందుకు త్రోయుచున్నావని అర్జునుడడిగెను. కర్మయను పదమునకు కర్మయోగమని గుర్తించుకోలేక కర్మకాండకును జ్ఞానకాండకును చాల విరుద్ధమని తెలిసికొనినందున తనకు కృష్ణుడు కర్మజ్ఞాన మిశ్రమవాక్యముచే మోహింపచేయుచున్నాడని భావించి అర్జునుడు నేను కర్మకాండను చేయవలెనా? జ్ఞానకాండ ననుసరింపవలెనా? అని కృష్ణుడడిగెను. దేనివలన నాకు మోక్షముకలుగునో దానిని చెప్పుమని

అర్జునుడడిగెను. ప్రజలనేకులకు కర్మయోగ, కర్మకాండల పరస్పర భేదము తెలియదు. భగవద్గీతలో కర్మకాండనే చెప్పినట్లు పొరబడినారు. బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చున్నది మొదలు బ్రహ్మమున లీనమగుదాక చేసెడు ప్రయాణమే కర్మ యోగమని తెలియని పామరత్వము ప్రపంచమున ఆవరించి యున్నది.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయాఽనఘ! ।

జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్ ॥ 3

లోకే, అస్మిన్, ద్వివిధా, నిష్ఠా, పురా, ప్రోక్తా, మయా, అనఘ!

జ్ఞానయోగేన, సాంఖ్యానాం, కర్మయోగేన, యోగినామ్॥

టీక॥ శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీ కేశవుడు చెప్పెను. అనఘ = పాపము లేనివాడా!, పురా = ముందు, (సాంఖ్యయోగమునందు), అస్మిన్ = ఈ, లోకే = లోకమునందు, మయా = నాచేత, సాంఖ్యానాం = సాంఖ్యులకు, జ్ఞానయోగేన = జ్ఞానయోగము చేతను, యోగినాం = యోగులకు, కర్మయోగేన = కర్మయోగము చేతను, (అని) ద్వివిధా = రెండు ప్రకారములు గల, నిష్ఠా = నిష్ఠ, ప్రోక్తా = చెప్పబడినది.

తా॥ అర్జునా! ఈ లోకమునందు ముందు నాచేత సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగము చేతను, యోగులకు కర్మయోగముచేతను, రెండు ప్రకారములగు నిష్ఠ (రెండవ అధ్యాయమునందు) చెప్పబడినది.

వి॥ ఒకే బ్రహ్మనిష్ఠ కర్మయోగ మనియు, జ్ఞానయోగమనియు రెండు విధములు. బ్రహ్మనిష్ఠ ప్రారంభించినది మొదలు పరిపూర్తి యగువఱకు చేయు ప్రయాణమే కర్మయోగము. మౌనముచే హంసపై నిగాయుంచి

శ్వాసయు, సంకల్పములు లయించువఱకు కలుగు స్థితి కర్మయోగము. ఇక్కర్మయోగము నాచరించుచుండు అతనికి యోగి అని పేరు. కర్మయోగ మాచరించుచు నుండగా సంకల్పశ్వాసలు సహజముగా లయించిన పిమ్మట నేర్పడు తన్మయత్వమునకు జ్ఞానయోగమని పేరు. ఈ తన్మయత్వ మనుభవముచే నెఱుగవలెనే కాని మఱి యే విధముగను తెలియబడదు. ఇట్టి తన్మయత్వము కలవాడే సాంఖ్యుడు. ఇటు సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగ మనియు, యోగులకు కర్మయోగమనియు నొకే బ్రహ్మనిష్ఠ రెండు విధములు.

“లోకస్తుభువనే జనే,” లోకః = స్వర్గమర్త్యపాతాళాది లోకము, జనము. లోక్యతే ఆలోక్యత ఇతి లోకః. లోకృదర్శనే, లోక్యతే = ఆలోక్యతే = చూడబడునది. లోక్యతే సర్వ మస్మిన్నితి లోకః. లోకృదర్శనే, సర్వం = సర్వము, అస్మిన్ = దీనియందు, లోక్యతే = కానబడును. ఇతి = కనుక, లోకము, జనశబ్దము సమూహార్థము. సఖీజనము, స్త్రీలోకము ఇట్టి శబ్దములున్నవి. నియతంస్థానం నిష్ఠా, ష్టాగతి నివృత్తై, నియతం = నియమింపబడిన, స్థానం = ముగింపుచోటు, శ్వాస కుండలినీ మనోబుద్ధుల సమాప్తిచోటగు కైవల్యప్రాప్తి గలది. నియతా స్థితిర్నిష్ఠా. ష్టాగతి నివృత్తై, నియతా = నియమింపబడిన, స్థితిః = నిలుకడ, నిలుకడగా మనస్సును బ్రహ్మమునందు నియమించుటే బ్రహ్మనిష్ఠ.

ద్వివిధానిష్ఠా = రెండు విధములైన యొకే నిష్ఠ. ద్వివిధే నిష్ఠే అని యున్నచో రెండు విధములైన రెండు నిష్ఠలని అర్థము. ఈ మానవలోకమున నొకనిష్ఠ గలదు. అది రెండు విధములు. యోగులకు కర్మయోగమనియు, సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగ మనియు పేరుగల యొకనిష్ఠ కలదు. గురుకీలలో కూర్చున్నప్పటి నుండియు దేవునిలో లీనమగువఱకుచేయు ప్రయాణము కర్మయోగము. తురీయాతీతమున దేవునందు లీనమైన స్థితి జ్ఞానయోగము. కర్మయోగమున నున్న మహాత్ముడు యోగి. జ్ఞానయోగ స్థితుడు సాంఖ్యుడు.

శ్లో॥ న కర్మణామనారంభా నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే ।

న చ సన్న్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥

4

న, కర్మణాం, అనారంభాత్, నైష్కర్మ్యం, పురుషః, అశ్నుతే,

న, చ, సన్న్యసనాత్, ఏవ, సిద్ధిం, సమధిగచ్ఛతి ॥

టీక॥ పురుషః = పురుషుడు, కర్మణాం = (సుకృత) కర్మలయొక్క, అనారంభాత్ = ఆరంభించక పోవుట వలన, నైష్కర్మ్యం = కర్మయోగము కూడలేని కేవల బ్రహ్మానంద రూప మోక్షమును, న+అశ్నుతే = పొందడు, సన్న్యసనాత్ = కర్మ యోగమును విడుచుట వలన, సిద్ధిం = స్వస్వరూపానుభవసిద్ధిని, న+ చ+ సమధిగచ్ఛతి+ఏవ = పొందనే లేడు.

తా॥ పురుషుడు (ద్వితీయాధ్యాయమున వివరించిన) సుకృతకర్మల నారంభింప కున్నచో కర్మయోగసిద్ధియగు నైష్కర్మ్య మనబడు బ్రహ్మానందరూప మోక్షమును పొందలేడు. బ్రహ్మానిష్ఠను ప్రారంభించుట యను కర్మ యోగమును విడుచుట వలన సిద్ధిని పొందనేలేడు. కాబట్టి సుకృత కర్మలచేతను, కర్మయోగముచేతను పురుషుడు మోక్షము నొందును.

వి॥ ఆరంభణ మారంభః రభరాభస్యే, ఆరంభణం = క్రియ మొదట దొరకకొనుట, ఆరంభము. అధ్యయనారంభమున ప్రణవోచ్ఛారణము చేయుదురు. కరణం కర్మ. కరణం = చేయుటకర్మ, నిష్కర్మ = చేయకుండుట, అనాత్మయంతయు తమ తమ పనులనుమాని బ్రహ్మానందమున మునిగి యుండుట నిష్కర్మ. ఇట్టి నిష్కర్మకు సంబంధించిన కైవల్యమే నైష్కర్మ్యము, పురిశరీరే శేత ఇతి పురుషః, శీఙ్ స్వప్నే, పురము = శరీరము, పురిశరీరే = శరీరమునందు, శేతే = ఉండువాడు పురుషుడు. సిద్ధ్యత్యనయేతి సిద్ధిః. అనయా = దీనిచే, సిద్ధ్యతి = సిద్ధించును. ఇతి, సిద్ధి.

గురుకీలులో కూర్చున్నప్పుడు స్థూలదేహము జడమగుట, శ్వాస స్వయముగా మనము బిగపట్టకనే నిలిచిపోవుట, కుండలినీశక్తి పాన్పుగా మాటి నిశ్చలమగుట, సంకల్పము లాగిపోవుట, మనస్సు కదలకుండుట, బుద్ధి దృఢముగా స్థిరపడుట, విక్షేపావరణ లేమిచే నీశ్వరత్వమును బ్రహ్మమున మునిగిపోవుట యిట్టి పనుల నారంభింపకున్నచో జీవుడు నైష్కర్మ్యమగు కైవల్యము నొందలేడు. కేవల సంన్యాసముచే సిద్ధిని పొందడు. సంన్యాసనాత్ + ఏవ = సంన్యాసమువలననే, సిద్ధిం = సిద్ధిని, న చ సం + అదిగచ్ఛతి = పొందనేలేదు. అనగా సంన్యాసము వలననే సిద్ధిని పొందలేడు.

శ్లో॥ న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్య కర్మకృత్ ।

కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥

5

న, హి, కశ్చిత్, క్షణం, అపి, జాతు, తిష్ఠతి, అకర్మకృత్,

కార్యతే, హి, అవశః, కర్మ, సర్వః, ప్రకృతిజైః, గుణైః ॥

టీక॥ హి = ఏ కారణమువలన, ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలన కలిగిన, గుణైః = గుణములచేత, అవశః = అస్వతంత్రుడై, సర్వః = సమస్తమైన, కర్మ = సుకృత దుష్కృతములగు కర్మను, కార్యతే = చేయింపబడుచున్నాడో, (తస్మాత్ = ఆకారణమువలన), కశ్చిత్ = ఒకానొక పురుషుడును, జాతు = ఒకానొకప్పుడును, క్షణమపి = క్షణకాలమయినను, అకర్మకృత్ = కర్మను చేయని వాడై, నతిష్ఠతి = ఉండడు గదా!

తా॥ ప్రతి పురుషుడును ప్రకృతి గుణములగు సత్త్వ రజస్తమో గుణములకు కట్టుపడి స్వతంత్రము లేనివాడై సుకృత దుష్కృతముల చేయుచున్నాడు. ప్రకృతిచే చేయింపబడుచున్నాడు. కనుక క్షణమైనను కర్మను చేయనివాడు లేడు. ప్రతిక్షణమునందు కర్మ చేయుచునేయున్నాడు. ప్రకృతికి చిక్కి నందున కర్మ చేయుచునేయుండును.

వి॥ మనము దేవునిలో లీనము కాకపోయినచో సంకల్ప పరంపరలచే ఆవరణమేర్పడును. అనుకొనుట, అనుకొనునట్లు తోచుట, తోపికలకు సంబంధించినవి జ్ఞప్తికివచ్చుట, జ్ఞప్తికి వచ్చినవాని సంబంధముల ననుకొనుట యిట్టి భ్రాంతిచక్రమున పడిపోదుము. ప్రకృతికి చిక్కుటచే నిట్టి నీచస్థితి కలుగును. ఇట్టివారు ప్రకృతికి చిక్కిపోదురు. జీవసంబంధమైన ప్రకృతి అవిద్య.

ఇయ్యవిద్య త్రిగుణాత్మికము, దీనిలోని తమోగుణ జనితములు తోపికల రూపములు. రాజసగుణజనితము లీరూపముల క్రియలు, సాత్విక పరిణామ మీరూపక్రియల నెఱుంగు జ్ఞానశక్తి. ఇట్టి ప్రకృతికి చిక్కినవారు తమ కెఱుక లేకనే స్థూలసూక్ష్మ కారణ మహాకారణ కర్మలను చేయుచుందురు. ఒక్కక్షణమైనను నైష్కర్మ్యమున నుండలేరు. అనుకొనుట నామము. తోచునవి రూపములు. రూపముల పనులు క్రియలు. నామరూప క్రియలే నటనలు. ఇట్టి నాటకమును చూచుచు దేవుని మఱచినాము. దేవునివైపు మనసు తిరిగినచో సంకల్పములనబడు నామములుండవు. నామములు రహిత మైనచో రూపములు తోచవు. రూపాతీతత్వముచే స్మృతివృత్తి రహితంబగును. ఇట్లు నామరూపక్రియ నటనలు లేనిచో ఆవరణభంగమై బ్రహ్మము జ్ఞేయ మగుచున్నందున బ్రహ్మజ్ఞానముచే జీవన్ముక్తుల మగుదుము.

శ్లో॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ ।

ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే ॥ 6

కర్మేంద్రియాణి, సంయమ్య, యః, ఆస్తే, మనసా, స్మరన్,

ఇంద్రియార్థాన్, విమూఢాత్మా, మిథ్యాచారః, సః, ఉచ్యతే ॥

టీక॥ యః = ఎవడు, కర్మేంద్రియాణి = కర్మేంద్రియములను, సంయమ్య = నిగ్రహించి, మనసా = మనస్సుచేత, ఇంద్రియార్థాన్ = విషయములను, స్మరన్ = చింతించుచు, ఆస్తే = ఉండునో,

సః = అతడు, మిథ్యాచారః = కపటమైన ఆచారము కలవాడు, (అని) ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ ఎవడు వాక్పాణి పాదపాయూపస్థలనబడు కర్మేంద్రియములను మాత్రము నిగ్రహించి మనస్సుతో విషయములను తలంచుచుండునో యాతడు కపటాచారుడని చెప్పబడును.

వి॥ లోకనిందకు వెఱచి, కర్మేంద్రియ వ్యాపారములచేయక మహాత్ముని వలె కనబడుట బహుసులభము. విషయములను సంకల్పించక యుండుట కష్టము. సంకల్పించుకొనుచుండెనేని యాతడు లోక వంచకుడు.

శ్వాస పరిమితి పది అంగుళములు. గురుసూటిలో రెండంగుళముల పరిమితి తగ్గినపుడు పృథివీతత్త్వమును దాటుటచే పృథివి పంచకమగు కర్మేంద్రియములు జడములగుటచే వీని గెలిచినట్లగును. జలపంచక విషయములపై అగ్నిపంచక జ్ఞానేంద్రియములు పరుగెత్తు చుండును. నాలుగు, ఆఱు అంగుళముల పరిమితి తగ్గినచో జలాగ్నుల దాటి యుండుము కనుక జలాగ్నిపంచకములు జడములగును. ఇట్లు కర్మేంద్రియములను మాత్రము జయించి ప్రమాణప్రమలగు అగ్ని జలపంచక వ్యవహారములతో లోలోన మునిగినవారు మిథ్యాచారులు. ఇట్టివారు మూఢులు.

శ్లో॥ యస్త్వింద్రియాని మనసా నియమ్యారభతే॥ అర్జున! ।

కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్త స్స విశిష్యతే ॥

7

యః, తు, ఇంద్రియాణి, మనసా, నియమ్య, ఆరభతే, అర్జున!
కర్మేంద్రియైః, కర్మయోగం, అసక్తః, సః, విశిష్యతే ॥

టీక॥ అర్జున = అర్జునా!, యః+తు = ఎవడైతే, కర్మేంద్రియైః = కర్మేంద్రియములతో కూడ, ఇంద్రియాణి = జ్ఞానేంద్రియములను, మనసా = మనస్సుచేత, నియమ్య = నియమించి, అసక్తః = విషయాభిలాష

లేనివాడై, కర్మయోగం = కర్మయోగమును, ఆరభతే = ఆరంభించుచున్నాడో, సః = వాడు, విశిష్యతే = (మిథ్యాచారునికంటె) ఉత్తముడగుచున్నాడు.

తా॥ అర్జునా! ఎవడు జ్ఞాన కర్మేంద్రియములను మనస్సుచే నియమించి, విషయాభిలాష లేనివాడై కర్మయోగము నారంభించుచున్నాడో అతడు మిథ్యాచారునికంటె శ్రేష్టుడు.

వి॥ కర్మయోగము నాచరించుచున్నచో క్రమక్రమముగా జ్ఞాన కర్మేంద్రియములును, మనస్సును స్వాధీనమై బ్రహ్మానందానుభవము నెవడైనను నొందియే తీరును.

ముక్కుబొటకలకు బయటగాని, లోపలగాని సంచరించు వాయువును చూడలేము. వచ్చుచు పోవుచున్నపుడు నాసికారంధ్రముల స్పర్శించుచున్న వాయువును మాత్రమే మనసుతో నిగా నుంచగలము. ఇట్లు నిగా నుంచినపుడు ఆ నిగాకు గోచరించునట్టి శబలబ్రహ్మాత్మక వస్తువే జీవము. దానియందు శ్వాసకుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధి జీవేశ ప్రత్యగాత్మలు మిళితమైయున్నవి. స్వార్గారోహణ సమయమున ద్రౌపదీ సహదేవ నకులార్జున భీమసహితముగా ధర్మరాజు వరుసగా నొక్కొక్కరినే పోగొట్టుకొనినట్లు తురీయాతీతానుభవ ప్రయాణ మొనరించు సమయమున శ్వాసాదు లొక్కొక్కటియే వరుసగా లీనమై తుదకు ప్రత్యగాత్మ నిలుచును.

శ్వాస మంత్రము. శ్వాసపై నిగా నుంచిన మానసమే పుష్పము. ఈ రెండింటి కలయికయే మంత్రపుష్పము. ఈ రెండును దేవునియందు లీనమగుటయే మంత్రపుష్ప సమర్పణము. శ్వాసపైనిగా కుదురుటే వేదాధ్యయనము. శ్వాసయు, నిగాయు ప్రత్యగాత్మయందు లీనమైనచో వేదాధ్యయన సమాప్తి. అనుభవ పూర్వకముగా నియ్యంశముల నెఱింగిన మహాత్ముడే ధన్యుడు. నిగా కుదురుటే మనసుతోకూడ దశేంద్రియముల నియమించుట. శ్వాసపైనిగా యుంచినది మొదలు దేవునియందు లీనమగు

వఱకు చేయు ప్రయత్నమే కర్మయోగము. మనసుతోకూడ నింద్రియముల నియమించి కర్మయోగ మొనరించు యోగి మిథ్యాచారునికంటె నుత్తముడు. అనగా నియోగికంటె గొప్పతన మింకొక్కటి కలదని భావము. అది జ్ఞానయోగ సిద్ధిగలది సాంఖ్యత్వము.

శ్లో॥ నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః ।

శరీర యాత్రాఽపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః ॥

8

నియతం, కురు, కర్మ, త్వం, కర్మ, జ్యాయః, హి, అకర్మణః,

శరీరయాత్రా, అపి, చ, తే, న, ప్రసిద్ధ్యేత్, అకర్మణః ॥

టీక॥ త్వం = నీవు, నియతం = నియమముగల, కర్మ = కర్మను, కురు = చేయుము, అకర్మణః = కర్మ చేయకుండుటకంటె, కర్మ = కర్మచేయుట, జ్యాయః+హి = శ్రేష్ఠమైనదిగదా!, అకర్మణః = కర్మచేయని, తే = నీకు, శరీరయాత్రా+అపి+చ = దేహయాత్రయును, న ప్రసిద్ధ్యేత్ = సిద్ధింపదు.

తా॥ అర్జునా! నియమముగల కర్మను చేయుము, ఇట్టి కర్మను చేయక సోమరితనమున నుండుటకంటె నియమముగల ఈ కర్మ నొనరించుట శ్రేష్ఠమైనది కదా! నియమముగల కర్మను చేయకుంటివేని నీకు దేహయాత్రయు సిద్ధింపదు.

వి॥ కర్మయోగమే నియమముగా కలది కర్మ, కర్మయోగము నందుండ కుండుటే అకర్మ, యాత్ర అనగా గెలువ నిచ్చయించిన రాజుయొక్క పయనము. శరీరయాత్ర యనగా స్థూల సూక్ష్మ కారణ శరీరములను గెలుచుట కిచ్చయించిన జీవుని పయనమని అర్థము. కర్మయోగమునందు క్రమక్రమముగా నొక్కొక్క కోశమును దాటి యావల పంచకోశాతీతమగు బ్రహ్మమునందు లీనమగునట్టి ప్రయాణము కలదు కనుక కర్మయోగము చేతనే దేహయాత్ర సిద్ధింపవలెను. మౌనముతో శ్వాసపై నిగా యుంచుటే కర్మయోగ నియమము.

గురుకీలునకు మాత్రమే గోచరించుచున్న శబలబ్రహ్మాత్మక శ్వాసను వెంబడించుటే కర్మయోగము. శ్రద్ధగా మనస్సును శ్వాసపై నుంచుటే కర్మయోగము. శ్వాసయనబడు హంసపై మనస్సనెడు బ్రహ్మను కూర్చుండ పెట్టుటే నియతకర్మ అనబడు కర్మయోగము. మంత్రజపము, సాకారోపాసనము నిట్టివి చేయుచు కర్మయోగ మార్గము ననుసరింపని అకర్మలకంటె కర్మ యోగమే శ్రేష్ఠము.

యూయతే యాత్రా, యూయతే = త్రోయబడును. యాత్రా, శ్వాస కుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధి జీవేశతత్త్వములను త్రోయునది యాత్రా. యానం యాత్రా. యానం = పోవుట, యాత్రా. ఒక్కొక్క దానినే దాటిపోవుట యాత్రా. యాంత్యస్యామితి యాత్రా. యాప్రాపణే. అస్యాం = దీనియందు, యాంతి = కదలిపోదురు, ఇతి, యాత్ర = గెలువ నిచ్చు యించిన రాజాయెక్క పయనము. గురుసూటిలో నిల్చినచో శ్వాస కుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధ్యాదుల నొక్కొక్క దానినే దాటుచు కదలిపోదుము కనుక యాత్ర. అనాత్మను గెలిచి కైవల్య ప్రాప్తి నొందుట యాత్ర. కర్మయోగమున నిలువనివారు శరీరయాత్రను సిద్ధింపచేసికొనలేరు. దేహాత్రయము నందే చిక్కిపోదురు.

శ్లో॥ యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మభస్మనః ।

తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ! ముక్తసంగ స్సమాచర ॥

9

యజ్ఞార్థాత్, కర్మణః, అన్యత్ర, లోకః, అయం, కర్మబంధనః,

తదర్థం, కర్మ, కౌంతేయ!, ముక్తసంగః, సమాచర ॥

టీక॥ యజ్ఞార్థాత్ = యజ్ఞము కొఱకయిన దానికంటె, అన్యత్ర = ఇతరమైన, కర్మణః = కర్మవలన, అయం = ఈ, లోకః = లోకము, కర్మబంధనః = కర్మ బంధము గలది, (భవతి = అగుచున్నది), తస్మాత్ = అందువలన, కౌంతేయ = అర్జునా!, ముక్తసంగః = విషయాసక్తిని

విడిచినవాడవయి, తదర్థం = ఆ యజ్ఞము కొఱకు, కర్మ = కర్మయోగమును, సం+ఆచర = లెస్సగా చేయుము.

తా॥ యజ్ఞముకొఱకై చేయబడు కర్మకంటె ఇతరమైన కర్మను చేయుటవలన లోకమునకు కర్మబంధమే కలుగుచున్నది. అందువలన ఓ అర్జునా! విషయాభిలాష వదలి యజ్ఞముకొరకే కర్మను లెస్సగా నాచరింపుము.

వి॥ యజతే యజ్ఞః. యజపూజయాం, యజతే = పూజించుట, యజ్ఞము. “సోఽహంభావేన పూజయేత్” సోహంభావముచే పూజింప వలయుననియున్నది.

(శ్వాసలోనికి పోవునపుడు “సో” అనియు, బయటికి వచ్చునపుడు ‘హం’ అనియునెన్నో సంవత్సరములనుకొనుచుంటిని. మనస్సు నిలువనేలేదు. ఒక మహాత్మునివలన నిట్లనుకొనుట సంకల్పమే యనియు, సంకల్పించుట అనగా మనస్సును కదలించుటే అనియు, కదలించుచున్న మనసు కదలకుండ నిల్పుట అసంభవమే కనుక యారక శ్వాసపై మనసుతో నిగా నుంచితివేని శబల బ్రహ్మాత్మక శ్వాసలో మిశ్రమై యున్నవన్నియు లయమై కేవల ప్రత్యగాత్మయే మిగులును.)

ఇట్లు శ్వాసపై నిగా యుంచుటే యజ్ఞము. ఇట్లు గురుసూటిలో నిల్చి నపుడు కలిగెడు మార్పులన్నియు, బహిర్యాగ పరిస్థితులన్నియు శరీరములోనే యేర్పడినవని తైత్తిరీయోపనిషత్, నారాయణ ప్రశ్నము ఎనుబదియవ అనువాకమునందున్నది. ఇయ్యజ్ఞమే జ్ఞానయజ్ఞము. యజ్ఞమునకు సంబంధించిన కర్మయగు కర్మయోగముచేతనే మోక్షము. యజ్ఞమునకు సంబంధమేలేని యితర కర్మలతో మోక్షములేదు. బంధమే కలుగును. కనుక యజ్ఞసంబంధ కర్మనే చేయుము, సక్తిస్సంగః, సక్తిః = కలయిక, సంగః = సంగము, ముచ్చత ఇతి ముక్తః, ముచ్ శ్ మోక్షణే.

ముచ్చతే = విడువబడునది, ముక్తము. అనాత్మతోడి కూడికను విడిచి కర్మయోగమును జ్ఞాన యజ్ఞమునకై చేయుము, ప్రతి అధ్యాయాంతముబట్టి భగవద్గీత యోగశాస్త్రము, కనుక జ్ఞానయజ్ఞమును చేయుమని బోధించినది. అనాత్మతోడి మిశ్రత్వమును విడిచి లెస్సగాచేయునది కర్మయోగమే కాని కర్మకాండకాదు.

శ్లో॥ సహాయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్యా పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

అనేన ప్రసవిష్యధ్వం ఏషవోఽస్త్విష్ట కామధుక్ ॥

10

సహాయజ్ఞాః, ప్రజాః, సృష్ట్యా, పురా, ఉవాచ, ప్రజాపతిః,
అనేన, ప్రసవిష్యధ్వం, ఏషః, వః, అస్తు, ఇష్ట కామధుక్ ॥

టీక॥ ప్రజాపతిః = బ్రహ్మ, పురా = పూర్వము, సహాయజ్ఞాః = యజ్ఞములతో కూడ, ప్రజాః = ప్రజలను, సృష్ట్యా = సృజించి, ఉవాచ = పలికెను, అనేన = దీనిచేత, ప్రసవిష్యధ్వం = వృద్ధిపొందుడు, ఏషః = ఇది, వః = మీకు, ఇష్ట కామధుక్ = ఇష్టమైన కోరికలను పితుకునది, అస్తు = అగుగాక.

తా॥ బ్రహ్మ, పూర్వము ప్రజలను యజ్ఞములతో కూడ సృష్టించి యిట్లు చెప్పెను. ఓ ప్రజలారా! మీరీ యజ్ఞముచే వృద్ధిని పొందుడు, ఈ యజ్ఞము మీ కిష్టమైన కోరికలను పితుకునదగుగాక!!

వి॥ మన పుట్టుకతోనే మనతోబాటు యజ్ఞములు పుట్టినవి. ఇట్లు పుట్టిన యజ్ఞము కర్మయోగమే. శ్వాసయు మనస్సును మన వెంటనే పుట్టినవి. ఈ రెంటిని జతగూర్చినచో కర్మయోగమనెడు యజ్ఞమగును. ఇదే జ్ఞాన యజ్ఞము. ప్రజాపతి మనలను యజ్ఞముతో కూడ పుట్టించి, “ఈ యజ్ఞముతో వృద్ధిపొందుడు, ఇయ్యజ్ఞము మీకిష్టమైన కోరికల పితుకునది యగు” నని మొదటనే చెప్పెను. జ్ఞానయజ్ఞముతో నిజముగ నెంతో అభివృద్ధి నొందితిమి. బ్రహ్మనందవంతుల మగుటచే నెట్టికొఱతలు లేనందున దేవుడిచ్చిన దానితో, తృప్తిపడు స్వభావవంతుల మైనందున కోరికలే మాకులేవు. మా కవసరమైన సౌకర్యము మేము కోరకనే దేవుడు సమకూర్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు వః ।

పరస్పరం భావయంతశ్రేయః పరమవాప్స్యథ ॥

11

దేవాన్, భావయత, అనేన, తే, దేవాః, భావయంతు, వః,
పరస్పరం, భావయంతః, శ్రేయః, పరం, అవాప్స్యథ ॥

టీక॥ అనేన = ఈ యజ్ఞముచేత, దేవాన్ = దేవతలను, భావయత
= భావింపుడు, తే దేవాః = ఆ దేవతలు, వః = మిమ్మును, భావయంతు
= భావించుచు గాక!, పరస్పరం = ఒకరినొకరు, భావయంతః =
భావించుచున్న వారలై, పరం = ఉత్తృప్తమైన, శ్రేయః = మోక్షమును,
అవాప్స్యథ = పొందగలరు.

తా॥ ప్రజలారా! మీరీ యజ్ఞముచే దేవతలను వృద్ధిపొందింపుడు, ఆ
దేవతలు మిమ్ము వృద్ధిపొందింతురు. మీరు పరస్పరము వృద్ధిపొందించు
కొనుచు శ్రేష్ఠమైన మోక్షము నొందగలరు. (యజ్ఞముచే యింద్రియాది
దేవతలు శుద్ధ సాత్విక ప్రేరకులయి యుందురు. ఇట్టి దేవతలు జీవుని
శుద్ధసాత్వికునిగా చేతురు. క్రమముగా నిట్టి యజ్ఞముచే మహోన్నత
మోక్షము లభించును.)

వి॥ దీవ్యతీతి దేవః, దివు క్రీడాదౌ. దీవ్యతి = ప్రకాశించువాడు,
ఇతి = కనుక, దేవః, జ్ఞానయజ్ఞ మొనరించుటే మనము దేవతల భావించుట,
ఇంద్రియాది దేవతల శక్తి జ్ఞానయజ్ఞమువలన అభివృద్ధియగును. మీ
భావనచే వృద్ధియైన అధిదేవతలు మిమ్ములను భావించురు. ఇట్లు పరస్పర
భావనలచే మోక్షము నొందుదుము. కనుక జ్ఞానయజ్ఞమే శ్రేష్ఠము. ఎదుట
కనబడు వస్తువునే భావించుము. అంతర్ముఖవృత్తితో మాత్రమే బ్రహ్మము
చూడగలము. దేవుడు మనలోనే యెప్పటికి నున్నాడు. ప్రత్యక్షముగా
నున్న మనలోని దేవునిపై నిగా నుంచుటే బ్రహ్మభావన. బ్రహ్మభావన
చేసినచో దేవభావన చేసినవారము అగుదుము. బ్రహ్మమునందే
దేవతలున్నారు. దేవతలకు కూడ బ్రహ్మమే అధిష్ఠానము.

శ్లో॥ ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః ।

తైర్దత్తాన ప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తే స్తేన ఏవ సః ॥ 12

ఇష్టాన్, భోగాన్, హి, వః, దేవాః, దాస్యంతే, యజ్ఞభావితాః,
తైః, దత్తాన్, అప్రదాయ, ఏభ్యః, యః, భుంక్తే, స్తేన, ఏవ, సః ॥

టీక॥ యజ్ఞభావితాః = యజ్ఞముచే వృద్ధిపొందింప బడినట్టి, దేవాః = దేవతలు, వః = మీ కొఱకు, ఇష్టాన్ = ఇష్టములగు, భోగాన్ = భోగములను, దాస్యంతేహి = ఇవ్వగలరుగదా!, తైః = వారిచేత, దత్తాన్ = ఇవ్వబడిన వానిని, ఏభ్యః = వీరికొఱకు, అప్రదాయ = ఇవ్వక, యః = ఎవడు, భుంక్తే = అనుభవించునో, సః = అతడు, స్తేన+ఏవ = దొంగయే.

తా॥ ప్రజలారా! జ్ఞానయజ్ఞముచే వృద్ధిపొందింపబడిన దేవతలు మీకొఱకు ఇష్టములైన భోగములను నివ్వగలరుగదా! ఆ దేవతలచే నివ్వబడిన భోగములను వారికియ్యక యెవడనుభవించునో దేవతల నభివృద్ధి చేయకున్నచో దొంగ యగుచున్నాడు.

వి॥ శ్వాసపై నిగా సిద్ధించి, తనలోని దేవుని భావన ఫలించి, అఖండ బ్రహ్మభావనచే వృద్ధిపొందిన యింద్రియాది దేవతలచే నివ్వబడిన భోగములను దేవతలకివ్వక తానే అనుభవించువాడు దొంగ. బ్రహ్మభావనచే దేవతలభివృద్ధి యగుటచే ఆ దేవతల అభివృద్ధి బ్రహ్మమునుండియే వచ్చిన దనియు, స్వయముగా జడమేనని గుర్తించినచో నింకను దేవత్వమభివృద్ధి యగును. ఇయ్యభివృద్ధి మాదేయని తలంచినచో దేవత్వమునకు బదులు రాక్షసత్వము పెరుగును.

అట్లే మన అభివృద్ధియు బ్రహ్మభావనచే అభివృద్ధియైన దేవతలనుండియే కలిగినదని గుర్తించి మనలోని బ్రహ్మమగు ప్రత్యగాత్మ నాలోని

కరణముల తీసికొని వ్యవహరించి జీవత్వము నొందుచున్నదేగాని నేను లేను కనుక నాదియను మమకారము లేదని బ్రహ్మభావనయందిచ్చగల వారమై యున్నచో జీవన్ముక్తుల మగుదుము. అహంకార మమకారములకు చిక్కి నేనే, నాదే యని భావించితిమేని బంధములో పడిపోదుము.

శ్లో॥ యజ్ఞశిష్టాశిన స్సన్తో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ।

భుంజతే తే త్వఘం పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ 13

యజ్ఞశిష్టాశినః, సంతః, ముచ్యంతే, సర్వకిల్బిషైః,

భుంజతే, తే, తు, అఘం, పాపాః, యే, పచంతి, ఆత్మకారణాత్ ॥

టీక॥ యే = ఎవరు, ఆత్మకారణాత్ = తన కారణము వలన, పచంతి = పచనము చేయుచున్నారో, పాపాః = పాపులయిన, తే = వారు, అఘం = పాపమును, భుంజతే = అనుభవించుచున్నారు, సంతః = సత్పురుషులు, యజ్ఞశిష్టాశినః = యజ్ఞ = జ్ఞానయజ్ఞమునందు, శిష్ట = (అన్నియు నశింపగా) మిగిలిన దానిని, అశినః = అనుభవించువారయి, సర్వకిల్బిషైః = సమస్త పాపములనుండి, ముచ్యంతే = విడువబడుచున్నారు.

తా॥ ఆ దేవతలచే ఇవ్వబడిన భోగములను తానే అనుభవించుచు, ఈ భోగములు తనవలన కలిగినవని భావించుచు, దేవతల అభివృద్ధి నొందించుట కిచ్చుంపక, వారి అభివృద్ధికరమగు జ్ఞానయజ్ఞమునుచేయక, దైవదత్తములగు భోగములను పాకము చేసికొని అనుభవించు పాపాత్ములు బ్రహ్మానందవిముఖ పాపమునే అనుభవించుచున్నారు. జ్ఞానయజ్ఞమున కడపట మిగిలిన స్వస్వరూపము అనుభవించువారు బ్రహ్మానందమనబడు మోక్షము నొంది సమస్త పాపముల నుండి విడువబడుచున్నారు. బ్రహ్మ నిష్ఠయనబడు యజ్ఞమున నన్నియు లయించి తుదకు ప్రత్యగాత్మ మిగులును. ఈ ప్రత్యగాత్మయే యజ్ఞశిష్టము. ఈ ప్రత్యగాత్మయగు బ్రహ్మానందము నొందుటే యజ్ఞ శిష్టమును భుజించుట.

వి॥ కల్పాంతే॒౨ పి శిష్యత ఇతి శేషః. కల్పాంతే॒౨ పి = బ్రహ్మ చని పోవుటకు బ్రహ్మకల్పాంతమని పేరు. ఇట్టి కల్పాంతమునందుగూడ, శిష్యతే = మిగిలియుండునది శేషము. శిష్టము = మిగిలినది, యజ్ఞశిష్టము = జ్ఞానయజ్ఞములో అనాత్మయంతయు పడిపోయి మిగిలిన బ్రహ్మనందామృత స్వరూపి ప్రత్యగాత్మయే యజ్ఞశిష్టము. కీల్యత ఇతి కిల్బిషం. కలకిలక్షేపే, కీల్యతే = త్రోయునది, ఇతి కిల్బిషము, గురుసూటిని తప్పించి సంకల్ప ప్రవాహములోనికి త్రోయునది పాపము. కిల్యతే శిథిలీక్రియతే అనేన లోక ఇతి కిల్బిషం. కలకిలక్రీడాయాం, అనేన = దీనిచే, లోకః = స్వర్గమర్త్య లోకములనబడు సూక్ష్మ స్థూల శరీరములు. కిల్యతే = శిథిలీ క్రియతే = శిథిలముగా చేయబడును, పిబతి పాపిష్ఠ మితి పాపం, పాపిష్ఠం = పాపిష్ఠుని, పిబతి = తినునది, ఇతి, పాపము. పాతి రక్షత్యస్యాదాత్మాన మితి పాపం. పారక్షణే. అస్మాత్ = దీనివలన, జనము, ఆత్మానం = తనను, పాతి = రక్షతి = రక్షించుకొనును, ఇతి = కనుక, పాపము, నహంతి ధన్య మిత్యఘం. హనహింసాగత్యోః, ధన్యం = ధన్యుని, నహంతి = చెఱుపనిది, ఇతి, అఘము, కర్తార మఘంతీ త్యఘం. అఘిగతౌ, కర్తారం = కర్తను, అఘంతి = పొందునది, ఇతి, అఘము. నజహాతి దుఃఖమిత్యఘం, ఓహాక్ త్యాగే. దుఃఖం = దుఃఖమును, నజహాతి = విడువనిది, అఘము = పాపము.

ప్రత్యగాత్మ, అంతర్భూహిః కరణముల తీసికొని వ్యవహరించుచుండ గానే నే చేసితినిని అభిమానించి కార్యముల పక్షము చేసికొనుచున్నాడో ఆతడు పాపి. ఇట్టి పాపమాతని యాయువును మ్రింగుచున్నది. ఇట్టి పాపము నుండి తన్ను తాను తప్పక రక్షించుకొనవలయును. ఇట్టి పాపము పాపిని పొందును. ఎప్పుడును నీతడు దుఃఖిగనే యుండును. ఇట్టి పాపము యజ్ఞ శిష్టమగు ప్రత్యగాత్మయందు లీనమై బ్రహ్మనందామృతపాన మొనరించిన ధన్యుని చేరదు. జ్ఞానయజ్ఞ శిష్టానుభవియగు సత్పురుషుడు

సర్వపాపములను విడుచుచున్నాడు. ప్రత్యగాత్మయే కర్తయనియు, తాను కర్తకాదనియు గ్రహించి యజ్ఞశిష్ట బ్రహ్మానందామృత పానముచే పాపముల కడుగుకొనును.

శ్లో॥ అన్నాద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః ।

యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥ 14

అన్నాత్, భవంతి, భూతాని, పర్జన్యాత్, అన్న సంభవః,
యజ్ఞాత్, భవతి, పర్జన్యః, యజ్ఞః, కర్మ సముద్భవః ॥

శ్లో॥ కర్మ బ్రహ్మాద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షర సముద్భవమ్ ।

తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ 15

కర్మ, బ్రహ్మాద్భవం, విద్ధి, బ్రహ్మ, అక్షర, సముద్భవమ్,
తస్మాత్, సర్వగతం, బ్రహ్మ, నిత్యం, యజ్ఞే, ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

టీక॥ అన్నాత్ = అన్నము వలన, భూతాని = ప్రాణులు, భవంతి = కలుగు చున్నవి, పర్జన్యాత్ = పర్జన్యనివలన, అన్నసంభవః = అన్నము పుట్టుచున్నది, యజ్ఞాత్ = యజ్ఞమువలన, పర్జన్యః = పర్జన్యడు, భవతి = పుట్టుచున్నాడు, యజ్ఞః = యజ్ఞము, కర్మసముద్భవః = కర్మనుండి పుట్టును, కర్మ = కర్మ, బ్రహ్మాద్భవం = బ్రహ్మానుండి పుట్టినది, బ్రహ్మ = బ్రహ్మ, అక్షరసముద్భవం = నాశనములేని కూటస్థునినుండి పుట్టినది, (అని), విద్ధి = తెలియుము, తస్మాత్ = అందువలన, సర్వగతం = అంతటను వ్యాపించి యున్న, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, నిత్యం = నిత్యమును, యజ్ఞే = యజ్ఞము నందు, ప్రతిష్ఠితం = ప్రతిష్ఠింపబడియున్నది.

తా॥ పర్ష తీతి పర్జన్యః. పృషుసేచనే, పర్షతి = తడుపును, ఇతి = కనుక, పర్జన్యః = పర్జన్యము, సేచనము = చల్లుట, తడుపుట అని రెండర్థములు. శరీరము అన్నము, ప్రాణము అన్నాదము. ప్రాణము అన్నము, శరీరము అన్నాదము. ఇట్లే జలమన్నము, జ్యోతి అన్నాదము.

పుధివ్యాకాశము లన్నము, అన్నాదమును అని తైత్తిరీయోపనిషత్, భృగువల్లి తొమ్మిదవ అనువాకము. అన్నమును భక్షించునది అన్నాదము. ఒకదాని కొకటి అన్నమును, అన్నాదమును అగునని యున్నది. కూట మనగా త్రిగుణసృష్టియగు నిరువది నాలుగు తత్త్వముల గుంపు. ఈ రాశియందుండు జీవుడు కూటస్థుడు. మహాకారణ స్వరూపుడగు కూటస్థుడే అక్షరతత్త్వము. సమష్టి యీశ్వరుడు, వ్యష్టి జీవుడు. ఈశ్వరునే శబల బ్రహ్మమని గ్రహింపవలెను.

వి॥ అక్షర తత్త్వమునుండి సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మయనబడు సంకల్ప కర్తయైన మనస్సు పుట్టెను. ఇట్టి బ్రహ్మనుండి కర్మయోగము పుట్టెను. కర్మయోగము నుండి అంతర్యాగము పుట్టెను. యజ్ఞము నుండి అమృత సేచనము పుట్టెను. బ్రహ్మనిష్ఠ యనబడు కర్మయోగముచే నేర్పడిన యజ్ఞము నందలి అమృతరసమే హవిస్సు. ఇట్టి రసము త్రావుటయే సోమపానము. ఇట్టి నీరు వాక్కునందంతటను చల్లబడి తడుపుటవలననే శరీర ప్రాణము లనబడు అన్నము కలుగుచున్నది. శరీర ప్రాణములనబడు అన్నముచేతనే సకల ప్రాణులును పుట్టుచున్నవి. అర్జునా! పై కారణమువలన సర్వవ్యాపకమైన బ్రహ్మ మెల్లప్పుడును యజ్ఞమునందు ప్రతిష్ఠితుడై యున్నాడు. బ్రహ్మమును నొకడు ప్రతిష్ఠింపవలసిన పనిలేదు. తానే యెల్లప్పుడును ప్రతిష్ఠితుడై యున్నాడు.

అద్యతే సృ అన్నం, అదభక్షణే. అద్యతే సృ = భుజింపబడునది, అన్నము. అనంత్యనేనేత్యన్నం. అనప్రాణనే, అనేన = దీనిచేత, అనంతి = బ్రతుకుదురు. భూయత ఇతి భూతం. భవతీతి చ భూతం. భూప్రాప్తౌ = భూసత్తాయాం. భూయతే = పొందబడునది, భవతి = కలుగునది ఇతి, భూతము = ప్రాణి, శరీర ప్రాణములు, జలజ్యోతులు. పుధివ్యాకాశములు, జరరాగ్న్యన్నములు ఈ నాలుగును అన్నాన్నాదములు. పర్వతీతి పర్వస్యః, పృథుసేచనే, సేచనము = చల్లుట, తడుపుట, పర్వతి =

చల్లునది, తడుపునది, యజ్ఞము = ఆత్మపూజ, బ్రహ్మ = వేదము, అక్షరము = స్థూలసూక్ష్మ కారణములు క్షరము. మహా కారణస్థకూటస్థుడక్షరుడు. సర్వవ్యాపి బ్రహ్మము.

1. శరీర ప్రాణులు, 2. జలజ్యోతులు, 3. పృథివ్యాకాశములు, 4. జఠరాగ్నిన్నములు. ఈ నాలుగు వివిధములగు అన్నముల నుండి ప్రాణులు పుట్టును. ఆపోస్థానమునందలి శిఖాచక్రాగ్ని నుండి పర్జన్యడు పుట్టును. పర్జన్యడు = బ్రహ్మనిష్ఠునుండి యేర్పడిన బ్రహ్మాగ్నినుండి స్రవించెడు అమృత ధారల వర్షించు నాత్మాగ్ని పర్జన్యడు. ఆత్మ పూజయనబడు యజ్ఞమునుండి పర్జన్యడు పుట్టును, కర్మయోగము నుండి యజ్ఞము పుట్టును, బ్రహ్మ = వేదము. దేవునందు లీనమై, ఇతరులు లీనమగుటకు బోధించు వాక్కులే వేదము. ఇట్టి వేదమునుండి కర్మయోగము కలుగును. అక్షర తత్త్వమగు మహాకారణమునుండి వేదము పుట్టును, సర్వ వ్యాపకమైన బ్రహ్మమునుండి అక్షరతత్త్వమగు శబలబ్రహ్మము పుట్టును. శుద్ధబ్రహ్మము శబలబ్రహ్మ మగును. దీనినుండి శబ్దబ్రహ్మమును, శబ్దబ్రహ్మము నుండి కర్మయోగ మనబడు యజ్ఞమును, యజ్ఞమునుండి పర్జన్యడు, పర్జన్యని నుండి అన్నా+ అన్నాదములును, అన్నము నుండి ప్రాణులును, వరుసగా పుట్టినవి.

శ్లో॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః ।

అఘాయు రింద్రియారామో మోఘం పార్థ! స జీవతి ॥ 16

ఏవం, ప్రవర్తితం, చక్రం, న, అనువర్తయతి, ఇహ, యః,

అఘాయుః, ఇంద్రియారామః, మోఘం, పార్థ!, సః, జీవతి ॥

టీక॥ పార్థ = అర్జునా!, ఏవం = ఈ రీతిగా, ప్రవర్తితం = ప్రవర్తింపబడిన, చక్రం = చక్రమును, యః = ఎవడు, ఇహ = ఇచ్చట, న+అనువర్తయతి = అనుసరించి నడుచుకొనడో, సః = అతడు,

అపూయః = పాపమే ఆయుష్సు గలవాడు, ఇంద్రియారామః = ఇంద్రియములందే క్రీడించువాడు (భవతి = అగుచున్నాడు) కావున మోఘం = వ్యర్థముగా, జీవతి = జీవించుచున్నాడు.

తా॥ అర్జునా! ఈ విధముగా ప్రవర్తింపబడిన చక్రము నెవడనుసరించి నడుచుకొనడో వాడు పాపమే ఆయుష్సుగా కలవాడును, ఇంద్రియలోలుడును అగుచున్నాడు, వాని జీవితమంతయు నిరర్థకమే.

వి॥ బ్రహ్మనుసంధాన మొనరించుచు నుంటిమేని మొదట ప్రాణులను గుఱించిన తలంపులు నశించును. మరల శరీర ప్రాణములనబడు అన్నముపై భ్రాంతి వదలును. అనగా శరీర ప్రాణ వ్యవహారములును, చలనమును నశించును. పిదప వాక్కునందంతట చల్లబడుచున్న వర్ష మణగును. పిదప అంతర్యాగము ముగియును. కొంతసేపటికి కర్మయోగము లయించును. తరువాత మనస్సనెడు బ్రహ్మ బ్రహ్మనందమున లీనమై యుండును. తుదకు అక్షర పురుషుడగు మహాకారణ స్వరూపుడు స్వస్వరూపమగు సర్వవ్యాపక బ్రహ్మము నందు కలియును. తుట్ట తుదకు బ్రహ్మమొక్కటియే మిగులును. ఇట్టి చక్రము ననువర్తించిన మోక్షము నొందును. ఈ చక్రము ననుసరింపని వాడు పాపాత్ముడు నిరర్థక జీవి.

శరీరము నన్నమునందును, అన్నమును పర్జన్యనందును, పర్జన్యని యజ్ఞమునందును, యజ్ఞమును కర్మయోగమునందును, కర్మయోగమును వేదము నందును, వేదమును శబలబ్రహ్మమునందును, దీనిని శుద్ధ బ్రహ్మము నందును లీనము చేయుటే యిచ్చక్రము ననువర్తించుట. అనువర్తించిన వారు దేవునందు లీనమగుదురు. ముక్తులగుదురు. అనుసరించి ప్రవర్తింపనివారు వ్యర్థజీవులు, పాపాయుష్కులు, ఇంద్రియ లోలురు అగుదురు.

శ్లో॥ యస్తాత్మరతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః ।

ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥

17

యః, తు, ఆత్మరతిః, ఏవ, స్వాత్, ఆత్మతృప్తః, చ, మానవః ।

ఆత్మని, ఏవ, చ, సంతుష్టః, తస్య, కార్యం, న, విద్యతే ॥

టీక॥ యః+తు = ఎవడైతే, ఆత్మ రతిః+ఏవ = ఆత్మయందే ప్రీతిగలవాడును, ఆత్మతృప్తశ్చ = ఆత్మయందే తృప్తిగలవాడును, ఆత్మని+ఏవ = తనయందే, సంతుష్టః+చ = ఆనందము నొందినవాడును, స్వాత్ = అగునో, తస్య = ఆతనికి, కార్యం = చేయతగినపని, నవిద్యతే = లేదు.

తా॥ ఎవడయితే ఆత్మయందే ప్రీతి కలవాడును, ఆత్మయందే తృప్తిగలవాడును, ఆత్మయందే ఆనందము నొందినవాడును నగునో యాతనికి ప్రీతి, తృప్తి, ఆనందము నొందుటకొక కార్యములేదు. బ్రహ్మవలోకనముచే శ్వాసయు సంకల్పములు నశించును. అప్పుడాత్మ యొక్కటే మిగులును, అట్టి ఆత్మయే ఆనంద స్వరూపి. లోకములో ప్రీతి కలిగించు వస్తువులన్నిటిలో శాశ్వత ప్రీతికాస్పదవస్తువు బ్రహ్మమే. ఏ వస్తువును సంపాదించినను మనస్సు తృప్తి నొందదు. కాని బ్రహ్మనిష్ఠచే బ్రహ్మమును పొందినప్పుడు మనస్సే సంకల్పములను చేయక తృప్తినొంది బ్రహ్మానంద సముద్రమున హాయిగా లీనమై యుండును. ఇట్టి స్థితియే సర్వోన్నతమైనది. ఇట్టివాడు చేయతగిన దింకొక్కటేదియును లేదు.

వి॥ ఇంద్రియ మనోబుద్ధుల కెప్పుడును అనాత్మకు సంబంధించిన అలవాటులే యెక్కువైనందున విషయాభిరతి, విషయతృప్తి, విషయసంతుష్టి పైననే పరుగెత్తుచున్నది. మనము ఓర్పు కలిగి గురుకీలకముల శ్రద్ధగా నలవఱచుకొంటేమేని ఆత్మరతి, అత్మతృప్తి, ఆత్మ సంతుష్టి నొందుదుము.

అప్పుడు స్థూలశరీర శ్వాసకుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధులు లయమై యుండుటచే చేయతగిన కర్మకాండ యేమియునుండదు. దేవుడొక్కడే మనలో మిగిలియుండును. ఇదే జీవన్ముక్తి.

శ్లో॥ నైవ తస్య కృతేనార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన ।

న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః ॥

18

న, ఏవ, తస్య, కృతేన, అర్థః, న, అకృతేన, ఇహ, కశ్చన,

న, చ, అస్య, సర్వభూతేషు, కశ్చిత్, అర్థవ్యపాశ్రయః ॥

టీక॥ తస్య = ఆ బ్రహ్మవేత్తకు, ఇహ = ఇచ్చట, కృతేన = చేయబడుటచేత, అర్థః = ప్రయోజనము, న+ఏవ = లేనేలేదు, అకృతేన = చేయబడకుండుట చేత, కశ్చన = ఒకానొకటియును, న = లేదు, చ = మఱియును, అస్య = ఈ బ్రహ్మవేత్తకు, సర్వభూతేషు = సర్వప్రాణులందును, అర్థవ్యపాశ్రయః = ప్రయోజనమున కాధారమైన, కశ్చిత్ = ఒకానొక పదార్థమును, న = లేదు.

తా॥ బ్రహ్మనిష్ఠ సిద్ధించి బ్రహ్మానంద పరవశుడైన మహాత్మునకు నింతకంటె ప్రయోజనమైన దింకొకటి లేదు. ఏదైన నితరకర్మనానచ్చెనేని ప్రయోజన మేమియులేదు. ఒకానొక కర్మను చేయకున్నచో ఏకీడును లేదు. ఈతనికి బ్రహ్మనిష్ఠకంటె నితర కర్మచేయవలసిన అవసరమేలేదు. ఆత్మకంటె నితరమైన దంతయు ననాత్మ. ఇట్టి అనాత్మతో బ్రహ్మవిదున కే ప్రయోజనము నుండదు. కనుక నీతని కే ప్రాణినైనను నాశ్రయించి పొందతగిన ఫలమేదియు లేదు.

వి॥ అర్హత ఇత్యర్థః, అర్థ ఉపయాజ్ఞాం, అర్హతే = కోరబడునది, ఇతి, అర్థః = ప్రయోజనము, క్రియత ఇతి కృతం. దుకృశ్కోరణే, క్రియతే = చేయబడునది. ఇతి కృతం.

అట్లు తురీయాతీతమున నున్న మహాత్మునకు కరణములగు స్థూల సూక్ష్మ కారణ మహాకారణములు లయమైనందున చేయతగిన కార్యములే లేవు. చేయుటకు కరణములే లేవు. దేవునందు లీనమగుటే మహాఫలము. ఇట్టి మహాత్మునకు చేయుటవలన నేదో ఫలమున్నదని భ్రమింపడు. సమస్తఫలసారమైన బ్రహ్మనందమున మునిగి యున్నందున కర్మచేయుటచే కలుగబోవు ఫలితములపై నాశలేదు. చేయక పోవుటచే నెట్టి లోపమును లేదు. చేయుటచే నెట్టి లాభమును లేదు. సమస్త ప్రాణులలో దేనిచేతకూడ ఫలములకాధారవస్తు వెద్దియు ఇతనికి లేదు. సర్వాధిష్ఠాన బ్రహ్మమే తానై యున్నందున నిక పొందదగిన ఫలితము లెచ్చటను నితనికి లేవు.

శ్లో॥ తస్మాదసక్త సృతతం కార్యం కర్మ సమాచర ।

అసక్తో వ్యవరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః ॥

19

తస్మాత్, అసక్తః, సృతతం, కార్యం, కర్మ, సమాచర,
అసక్తః, హి, ఆచరన్, కర్మ, పరం, ఆప్నోతి, పూరుషః ॥

టీక॥ తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, అసక్తః = విషయాసక్తి లేని వాడవై, సృతతం = ఎల్లప్పుడును, కార్యం = చేయతగిన, కర్మ = కర్మయోగమనబడు బ్రహ్మనిష్ఠను, సమాచర = లెస్సగాచేయుము, అసక్తః = సంగము లేనివాడై, కర్మ = కర్మయోగమును, ఆచరన్ = చేయుచున్న, పూరుషః = పురుషుడు, పరం = మోక్షమును, ఆప్నోతిహి = పొందుచున్నాడు గదా!

తా॥ అందువలన విషయాసక్తి లేనివాడవై ఎల్లప్పుడును చేయతగిన కర్మ యోగమును లెస్సగా చేయుము. ఇట్లు విషయాసక్తిలేక కర్మయోగము నొనరించు పురుషుడు మోక్షము నొందుచున్నాడుగదా!

వి॥ దేని ననుకొందుమో యయ్యాకారమే తోచును. తోచునదే దృశ్యము, జ్ఞేయము. జ్ఞేయానుసారమే జ్ఞానమగును. అనాత్మననుకొంటి మేని అంతఃకరణమనుకొనిన నాయాకృతిని ధరించి దృక్పథమున నిల్చి

జ్ఞేయమగుచునే యుండును. అనాత్మయు, అనాత్మజ్ఞానమునుచేరి బంధము. బహిర్ముఖ వృత్తులలో బంధమేర్పడును. ప్రయత్నించి మొదట అంతర్ముఖ వృత్తిని సంపాదించితిమేని అయ్యంతర్ముఖ వృత్తిచే బ్రహ్మజ్ఞానమగును. ఇట్టి జ్ఞానముచే బంధనివృత్తి యేర్పడును. విషయాసక్తిలేక చేయతగిన కర్మ సోఽహంభావమే. దీనిచే మోక్షము నొందుదుము.

శ్లో॥ కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః ।

లోకసంగ్రహ మే వాపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి ॥

20

కర్మణా, ఏవ, హి, సంసిద్ధిం, ఆస్థితాః, జనకాదయః,

లోకసంగ్రహం, ఏవ, అపి, సంపశ్యన్, కర్తుం, అర్హసి ॥

టీక॥ హి = ఏ కారణమువలన, జనకాదయః = జనకుడు మొదలైనవారు, కర్మణైవ = కర్మయోగముచేతనే, సంసిద్ధిం = చక్కని సిద్ధిని, ఆస్థితాః = పొందిరో, (తస్మాత్ = అందువలన, త్వమపి = నీవును,) లోకసంగ్రహం+ఏవ = లోకసంగ్రహమునే, సంపశ్యన్ = లెస్సగా చూచుచు, (కర్మ = కర్మ యోగమును), కర్తుం = చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా॥ జనకాదులు కర్మయోగముచేతనే చక్కని సిద్ధియగు కైవల్యము నొందిరి. కనుక నీవును లోకసంగ్రహమునే లెస్సగా అవలోకన మొనర్చుచు కర్మయోగము చేయుటకు తగుదువు. బ్రహ్మనిష్ఠయందున్నచో ముందు శ్వాసపరిమితి తగ్గుచుండును. శ్వాస సూక్ష్మమగు కొలదియును స్థూలశరీర గోళకములగు భూలోక సంచారము తగ్గును. పిమ్మట మనోచలనము తక్కువగుచుండును. మనోచంచలము నశించుకొలదియు, ఇంద్రియము లనబడు భువర్లోకము స్థూలగోళకములతో పాటు సంగ్రహింపబడును. మఱల ఇంద్రియాధి దేవతలనబడు సువర్లోకము బ్రహ్మమున లీనమగు చుండును. సంగ్రహపఱచు పద్ధతి యిదియే.

వి॥ సంక్షేపేణ గృహ్యతే॥ నేనేతి సంగ్రహః, గ్రహ ఉపాదానే, సంక్షేపేణ = సంక్షేపముగా, అనేన = దీనిచేత, గృహ్యతే = గ్రహింపబడునది, ఇతి, సంగ్రహః, ప్రారంభమున శ్వాసకుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధులు విస్తారముగా వ్యాపించియుండును. గురుకీలులో సంగ్రహింపబడి యొక్కొక్కటియే జడమై తక్కువగుచుండగా తుదకు దేవుడొక్కడే మనలో మిగులును. ఇదే లోక సంగ్రహము. జనకాదులు కర్మయోగముచేతనే లెస్సగా సిద్ధి నొందినారు. లోకసంగ్రహమునే చూచుచు కర్మయోగము చేయుట కర్హుడవు అని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదేవేతరో జనః ।

స యత్రప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే ॥ 21

యత్, యత్, ఆచరతి, శ్రేష్ఠః, తత్, తత్, ఏవ, ఇతరః, జనః, సః, యత్, ప్రమాణం, కురుతే, లోకః, తత్, అనువర్తతే ॥

టీక॥ శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు, యత్+యత్ = దేని దేనిని, ఆచరతి = ఆచరించు చున్నాడో, తత్+తత్+ఏవ = దాని దానినే, ఇతరః = ఇతరమైన, జనః = జనము, ఆచరతి = ఆచరించుచున్నది, సః = అతడు, యత్ = దేనిని, ప్రమాణం = ప్రమాణముగా, కురుతే = చేయుచున్నాడో, లోకః = లోకము, తత్ = దానిని, అనువర్తతే = అనువర్తించుచున్నది.

తా॥ శ్రేష్ఠుడు దేనినాచరించునో యితర జనము దానినే ఆచరించును. దేనిని ప్రమాణముగా చేయుచున్నాడో లోకము ఆ ప్రమాణము ననుసరించి ప్రవర్తించును.

వి॥ శ్రేష్ఠుడు బాగుగ పరిశీలించి సరియైనదానినే ప్రమాణపూర్వకముగ చేయును. శాస్త్రప్రమాణము, పరిశీలనలో కుదురుట, అనుభవమునకు

వచ్చుట యీమూడింటికి సరిపడిన దానినే మహాత్ముడు చేయునని నమ్మి నందున సామాన్య ప్రజలమ్మహనీయుని ననుసరింతురు. మహాత్ముడని యెన్నికనొందిన వాడు పొరబడినట్లు గ్రహించినపుడాతనిని మూర్ఖుడనియో, వంచకుడనియో గుర్తించు అవకాశములుండును.

శ్లో॥ న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన ।

నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి ॥

22

న, మే, పార్థ!, అస్తి, కర్తవ్యం, త్రిషు, లోకేషు, కించన,

న, అనవాప్తం, అవాప్తవ్యం, వర్తే, ఏవ, చ, కర్మణి ॥

టీక॥ పార్థ = అర్జునా!, మే = నాకు, త్రిషులోకేషు = మూడులోకములందు, కర్తవ్యం = చేయతగినది, కించన = కొంచెమైనను, న+అస్తి = లేదు, అనవాప్తం = పొందబడనిదియును, అవాప్తవ్యం = పొందదగినదియు, న = లేదు, కర్మణి = కర్మయోగమునందు, వర్త ఏవ చ = ప్రవర్తించుచునే యున్నాను.

తా॥ అర్జునా! భూర్భువస్సువర్లోకములందు యీశ్వరుడనగు నాకు చేయ తగినది కాని, పొందబడనిదిగాని, పొందదగినదిగాని లేదు. నేనిపుడేదైన నొనరించి పొందదగిన ఫలమేదియు లేదు. త్రిలోకములును జడములే. చిదానంద స్వరూపుడనగు నాకు క్రొత్తగా సంపాదింప తగిన దేదియు నెచ్చటను లేదు. అయినను కర్మయోగము నాచరించుచునే యున్నాను.

వి॥ బ్రహ్మమే తాను, తానే బ్రహ్మమునైన మనకు చేయతగినదిగాని, పొందబడని ప్రయోజనముగాని, పొందదగిన ప్రయోజనముగాని మూడు లోకములందును నెద్దియులేదు. చేయుటచే లభించుఫలము శాశ్వతము గాదు. బ్రహ్మమునందు లీనమగుచున్న మనము సర్వశుభములను పొందినట్లే. ఇంతకంటె మించినదేదియు లేదు. కనుక ఇంకను నేదో

పొందవలసిన ప్రయోజనమున్న దనుకొనుట తప్పు. సంకల్ప ప్రవాహములో పడిపోతిమా? గురుసూటినుండి జాతితిమా? వెంటనే గుర్తించి కర్మయోగమునందుండుటే మన కర్తవ్యము, శ్వాసపై, ప్రత్యగాత్మపై, బ్రహ్మముపై, దేవునందు లీనమగు వఱకు నిగాయుంచుటే కర్మయోగము.

శ్లో॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతంద్రితః ।

మమ వర్తానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః ॥

23

యది, హి, అహం, న, వర్తేయం, జాతు, కర్మణి, అతంద్రితః,

మమ, వర్తన్త, అనువర్తంతే, మనుష్యాః, పార్థ!, సర్వశః ॥

టీక॥ పార్థ = అర్జునా!, అహం = నేను, జాతు = ఒకప్పుడు, అతంద్రితః = ప్రమాదము లేనివాడనై, కర్మణి = కర్మయోగమునందు, న వర్తేయం యది = ప్రవర్తింపక పోతినేని, మనుష్యాః = మనుష్యులు, సర్వశః = సర్వ ప్రకారముల చేతను, మమ = నాయొక్క, వర్తన్త = మార్గమును, అనువర్తంతే = అనుసరించి ప్రవర్తించుచున్నారు.

వి॥ నేను ప్రమాదము లేనివాడనై యొకప్పుడును కర్మయోగమునందు ప్రవర్తింపకుంటినా మనుష్యు లన్నివిధముల నామార్గమునే అనుసరించి ప్రవర్తింతురు. కర్మయోగము నందుండకున్నచో మానసేంద్రియములు చలించును. దుష్కర్మము పెరుగును. బ్రహ్మనిష్ఠ యనబడు కర్మయోగము నందున్నచో మానసేంద్రియములు బ్రహ్మనందముచే తృప్తినొంది సత్ప్రవర్తనమును సహజముగా కలిగియుండును. శ్వాసపైనిగా దప్పి, సంకల్ప నిర్మిత ప్రపంచములో పడుటే ప్రమాదము.

తామ్యం త్యనయేతి తంద్రా, తముగ్లానౌ, అనయా = దీనిచేత, తామ్యంతి = బడలుదురు, ఇతి, తంద్రా. తంద్రితుడు = బడలినవాడు,

అత్యంతమింద్రియాణి ద్రాంత్యతైతి తంద్రా. ద్రాకుత్సాయాం, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, అత్యంతం = మిక్కిలి, అత్ర = దీనియందు, ద్రాంతి = ఉపరతములొను, ఇతి, తంద్రా. అతంద్రితః = అలసటనొందనివాడు, ఉపరతము నొందనివాడు.

మనము గురుసూటిలో నుండకపోతిమేని ఇంద్రియ మనంబులు చలించును. కర్మయోగము నందుంటిమేని బ్రహ్మనుసంధాన బలముచే అమనస్కభావము సిద్ధించుచుండును. బడలికనుగాని, జడత్వమును గాని పొందక శ్రద్ధగా కర్మయోగము నందుండుటే మనవిధి. దేవునిలో లీనమై సాంఖ్యమునందుంటిమా! కర్మయోగ పరిపక్వ మదియే కనుకను, నేనను వస్తువే లేదు కనుకను, కర్మయోగమున నుండము. దేవునిలో లీనమై నపుడు కర్మయోగముండదు. సంకల్ప ప్రవాహములో మునిగినపుడు కర్మయోగ ముండదు. కనుక మనము ప్రాతిభాసిక ప్రపంచమున మునుగుదుము. జీవస్మృత్తియనబడు బంధమును విడదీసి ముక్తి నొందుటకు కర్మయోగము నందుండుటే శరణ్యము. ఇంకొక దారిలేదు.

శ్లో॥ ఉత్తీదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మచేదహమ్ ।

సంకరస్య చ కర్తాస్యా ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః ॥ 24

ఉత్తీదేయుః, ఇమే, లోకాః, న, కుర్యాం, కర్మ, చేత్, అహమ్,
సంకరస్య, చ, కర్తా, స్యాం, ఉపహన్యాం, ఇమాః, ప్రజాః ॥

టీక॥ అహం = నేను, కర్మ = కర్మయోగమును, న కుర్యాంచేత్ = చేయని యెడల, ఇమే లోకాః = ఈ భూర్భువస్సువర్లోకములు, ఉత్తీదేయుః = చెడిపోవును, సంకరస్య చ = సంకరమునకును, కర్తా = కర్తను, స్యాం = అగుదును, ఇమాః = ఈ, ప్రజాః = ప్రజలను, ఉపహన్యాం = చెఱచిన వాడనగుదును.

తా॥ నేను కర్మయోగముచేయనిచో భూర్భువస్సువర్లోకములు చెడిపోవును, బాహ్యప్రదేశమునకు పాఠజల్లబడును. గోళకేంద్రియాధిదేవతలు బాహ్య విషయములపై పరుగెత్తును. ఇట్టి స్థితికి నేనే కర్తనగుదును. ప్రజలు నన్ను చూచి నా వలెనే కర్మయోగము చేయకున్నచో చెడిపోదురు. ప్రజల దుస్థితికి నేను మార్గదర్శి నగుదును.

వి॥ మిథ్యాప్రపంచమున భ్రాంతిజ్ఞానముతో కూడుకొనినపుడు కర్మయోగమున మనముండకున్నచో నీ లోకములు చెడిపోవును. స్థూల శరీరము భూలోకము. దీనికి సూర్యుడు వెలుగునిచ్చును. ఇంద్రియము లన్నియు భువర్లోకము. యింద్రియములచే కలిగెడు ప్రమలకు సూర్యుడు చిదాభాసుడు. స్వప్న సంశయస్మృతి భ్రాంతి వస్తువుల యాకారముల నొందిన అవిద్యావృత్తులకు సూర్యుడు సాక్షి. ఇది సువర్లోకము. ఇంద్రియాధిదేవతల కార్యములివి. కర్మయోగమున నిలిచి యోగులమైతిమేని యిమ్మాడు లోకములకును బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రకాశము కలిగి అభివృద్ధి నొందును. లేదేని మోహమునబడి నీచస్థితిలో నుండును.

సంకీర్యతే అవకీర్యత ఇతి సంకరః, కౌ విక్షేపే. సంకీర్యతే = అవకీర్యతే = పాఠజల్లబడునది, ఇతి = కనుక, సంకరము. కర్మయోగమున శ్రద్ధగా నిలువకపోయినచో, కైవల్యమునకు దూరముగా పాఠజల్లబడి చిదాభాస, కారణశరీరము, బుద్ధి, మనసు, అప్రమలు, ఇంద్రియములు, ప్రమలు వీనిలో పడిపోదుము. అప్పుడు కైవల్యపదమున కత్యంత దూరమునకు పాఠజల్లబడిన వారమగుదుము. ఇట్టి సంకరమునకు మనలోని యీశ్వరత్వ మనెడు కృష్ణుడే కర్తయైనాడని భావించుటకు వీలున్నది. ప్రజలనబడు యింద్రియములు విక్షేపమునబడి చెడిపోవును. కనుక కర్మయోగము నందుండుటే శ్రేయోదాయకము.

శ్లో॥ సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత! ।

కుర్యాద్విద్వాంస్తథాసక్తశ్చ కీర్ష్యర్లోకసంగ్రహమ్ ॥

25

సక్తాః, కర్మణి, అవిద్వాంసః, యథా, కుర్వంతి, భారత!,

కుర్యాత్, విద్వాన్, తథా, అసక్తః, చికిర్షుః, లోకసంగ్రహమ్ ॥

టీక॥ భారత = అర్జునా!, అవిద్వాంసః = అజ్ఞానులు, కర్మణి = (లోక విస్తారముగా) కర్మయందు, సక్తాః = విషయాసక్తులై, యథా = ఎటుల, కుర్వంతి = చేయుచున్నారో, తథా = అట్లే, విద్వాన్ = జ్ఞాని, లోకసంగ్రహం = లోకసంగ్రహమును, చికిర్షుః = చేయ నిశ్చయించినవాడై, అసక్తః = విషయాసక్తిలేని వాడై, కుర్యాత్ = (కర్మయోగమును) చేయవలెను.

తా॥ అర్జునా! పామరులు గోళకేంద్రియాధి దేవతలనబడు భూర్భువస్సు వర్లోకములు బాహ్యమునకు విస్తారముగా ప్రవహించునట్టి కర్మయందు విషయాసక్తులై యెట్లు చేయుచున్నారో, అట్లే జ్ఞాని విషయాసక్తి లేనివాడై లోక సంగ్రహమును చేయగోరి కర్మయోగము చేయవలెను. బాహ్యమునకు పోవుకొలది లోకసంకరమును. సంకరమునగా పాపచల్లబడుట. బ్రహ్మమును సమీపించు కొలది లోకసంగ్రహమును. సంగ్రహము = సంక్షేపము, పామరుడు లోక సంకరకర్మ నొనర్చును. జ్ఞాని లోకసంగ్రహకర్మ నొనర్చును. పామరుడు విషయాసక్తుడు, జ్ఞాని విషయాసక్తి లేనివాడు. అజ్ఞానికెట్లు లోకవిస్తారముపై నిచ్చగలదో, అట్లే జ్ఞాని లోక సంగ్రహపై నిచ్చగలిగి కర్మయోగము చేయవలెను.

వి॥ విషయానుభవ బలమున అజ్ఞాని దేవునినుండి దూరముచేయు కర్మకాండను మిగుల ఆసక్తితో చేయును. జ్ఞాని బ్రహ్మానుభవ బలమున దేవునిలో నైక్యమొనర్చు కర్మయోగమును నుత్సాహముతో చేయును. సంకర కర్మ పామరుడును, సంగ్రహకర్మ మహాత్ముడును చేయును. ఇది సహజము.

శ్లో॥ న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినామ్ ।

జోషయే త్వర్వకర్మాణి విద్వాన్ముక్త స్సమాచరన్ ॥

26

న, బుద్ధిభేదం, జనయేత్, అజ్ఞానాం, కర్మసంగినామ్,
జోషయేత్, త్వర్వకర్మాణి, విద్వాన్, యుక్తః, సమాచరన్ ॥

టీక॥ విద్వాన్ = జ్ఞాని, కర్మసంగినాం = కర్మలందాసక్తులైన, అజ్ఞానాం = అజ్ఞానులకు, బుద్ధిభేదం = జ్ఞానభేదమును, న జనయేత్ = పుట్టింపగూడదు, యుక్తః = యోగి, సమాచరన్ = లెస్సగా నాచరించుచు, త్వర్వకర్మాణి = సమస్త కర్మలను, జోషయేత్ = చేయింపవలయును.

తా॥ జ్ఞానియైనవాడు కర్మాసక్తులగు అజ్ఞానులకు జ్ఞానభేదమును పుట్టింపరాదు. ఎందుకనగా వారు స్వయముగా తెలిసికొనలేరు. జ్ఞాన విషయమున నీతని ననుసరింతురు. ఉన్నదున్నట్లు చెప్పవలెను. ఒక్కొక్కని కొక్కొక్క విధమునను, తనకొకటి తెలిసియుండగా నింకొకటి చెప్పగూడదు. ఆత్మజ్ఞానమున కర్మసంగులకుగాని ముక్తసంగులకుగాని భేదముండగూడదు. ఇరువురును నొకే ఆత్మను నెఱిగి యుండవలెను. ఇంద్రియముల నియమించిన యోగి జీవనమునకై తాను ఏదైన పనిచేసి జీవించుచు, అజ్ఞానులతో వారి వారి శక్తి కనుగుణమగు వృత్తిని అవలంబింపజేసి జీవింప చేయవలెను.

వి॥ యుజ్యత ఇతి యుక్తః, యుజ్యతే = కూడినవాడు, ఇతి, యుక్తుడు. తురీయమునుండి తురీయాతీతము వఱకు నున్నయోగి యుక్తుడు. బ్రహ్మమున లీనమగుటకు ప్రారంభించినది మొదలు దేవునందు లీనమగు వఱకు చేయు ప్రయాణీకుడు యుక్తుడు. జ్ఞానులకుగాని, అజ్ఞానులకు గాని యొకే దేవుని తెలుపవలయును. జ్ఞానములో భేదముండ గూడదు. తురీయమునందున్న యుక్తుడు తన జీవనమున కేదైన పనిచేయుచు, కర్మాసక్తులగు వారిని కూడ జీవన్ముక్తి పనుల చేయింప వలయును. దేవు డొకడే, ఒకే దేవుడుండగా నెందఱో దేవులున్నట్లు బోధింపరాదు.

శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహ మితిమన్యతే ॥

27

ప్రకృతేః, క్రియమాణాని, గుణైః, కర్మాణి, సర్వశః,
అహంకార విమూఢాత్మా, కర్తా, అహం, ఇతి, మన్యతే ॥

టీక॥ ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క, గుణైః = గుణములచేత, సర్వశః = నానా విధములుగ, క్రియమాణాని = చేయబడుచున్న, కర్మాణి = కర్మలను, అహం = నేను, కర్తా ఇతి = చేయువాడనని, అహంకార = అహంకారముచేత, విమూఢాత్మా = ఆత్మజ్ఞానములేని మూఢబుద్ధి గలవాడు, మన్యతే = తలచు చున్నాడు.

తా॥ అహంకారముచేత, ఆత్మజ్ఞానములేని మూఢుడు ప్రకృతియొక్క గుణములచే నానా ప్రకారములుగా చేయబడుచున్న కర్మలను తానే చేయుచున్నాడనని తలచుచున్నాడు. నేననగా ప్రత్యగాత్మనని తెలియనందున నిట్లు భావించును.

ప్ర = సత్త్వగుణము, కృ = రజోగుణము, తి = తమోగుణము.

వి॥ గొడ్డలి, బాడిసె, అంపము, తోపడా (చిత్రికగుల్ల) ఉలి మొదలైన కరణములతో మనుజుడు పనులచేయుచుండగా, గొడ్డలి కట్టెల పగుల గొట్టును. బాడిసె చెక్కును. అంపము కోయును అని ఆలోచనలేకనే సహజముగా నెట్లు చెప్పుకొనుచు భావించుచున్నామో, అట్లే ప్రత్యగాత్మ బాహ్యంత రింద్రియాదుల కరణములుగా గైకొని జీవుడను పేర వ్యవహరించుచుండగా చెవులు వినును. కన్నులు చూచును. కాని మనుజునకు నేను వింటిని, నేను చూచితిని యనెడు అజ్ఞానభావము లేర్పడును. ఇది లౌకికభాష, లౌకిక భావములు నగును. దేవుడు తప్ప సర్వమును జడమే, జడములన్నియు ప్రత్యగాత్మకు కరణములే. కరణములు స్వయముగా పనుల చేయలేవు. కరణములే పని చేసినట్లు భావించుట

అవివేకము. నేనను అహంకారమును అంతః కరణములలో నొక కరణమే. ప్రకృతికి లోబడినవారి భావము లిట్లు తెలివి తక్కువగ నుండును. యథార్థము నెఱుగనివారి భావములును, మాటలును నిట్లుండును.

శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహో! గుణకర్మ విభాగయోః ।

గుణగుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే ॥

28

తత్త్వవిత్, తు, మహాబాహో!, గుణకర్మ విభాగయోః,

గుణాః, గుణేషు, వర్తంతే, ఇతి, మత్వా, న, సజ్జతే ॥

టీక॥ మహాబాహో = అర్జునా!, గుణకర్మ విభాగయోః = గుణముల యొక్కయు, కర్మములయొక్కయు, విభజన యొక్క, తత్త్వవిత్+తు = యథార్థమును తెలిసినవాడయితే, గుణాః = త్రిగుణములు, గుణేషు = ఇంద్రియములందు, వర్తంతే+ఇతి = ప్రవర్తించుచున్నవని, మత్వా = తలచి, న+సజ్జతే = అభిమానము నొందడు.

తా॥ త్రిగుణము లింద్రియములందుజేరి కార్యము లొనరించు చుండగా మూఢుడు నేనే చేయుచున్నానని తలచుచున్నాడు. గుణముల యొక్కయు, ఇంద్రియ వ్యాపారముల యొక్కయు యథార్థము నెఱిగినవాడు త్రిగుణము లింద్రియములందు ప్రవర్తించుచున్నవని తలచునేగాని నేనే చేసితినిని అభిమానము నొందడు. ప్రకృతి ఇంద్రియములతో వ్యవహరించు ననియు, నేను ప్రత్యగాత్మ ననియు, గుణకర్మలు నా చైతన్యముచేతనే ప్రకాశించు ననియు, ప్రకృతిని నావైపునకు త్రిప్పుకొంటినేని యింద్రియములు నిలిచి పోవుననియు, జ్ఞాని తలంచి ఆ వ్యవహారముల నేచేసితినిని తలంపడు.

వి॥ పనిముట్లన్నియు జడములేగదా! ఇవి స్వయముగా నెట్లు పని చేయును? ప్రత్యగాత్మకంటె నితరమైనవన్నియు, మనదేహములోని వన్నియును జడములే. సంకల్ప నిశ్చయాలోచనాభిమానముల మనోబుద్ధి

చిత్తాహంకారములు చేయునని ప్రజలు పొరబడినారు. వీనిని కరణములుగా గైకొని ప్రత్యగాత్మ పనులచేయును. అట్లే బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ పరబ్రహ్మల కరణములుగా పరమాత్మ స్వీకరించి సృష్టి, స్థితి, లయ, తిరోధానముల చేయుచుండగా వీరే సృష్ట్యాదుల నొనరించుచున్నారని భ్రమించినారు.

అహంకార మహదవ్యక్త శబల బ్రహ్మముల కరణములుగా గైకొని బ్రహ్మము సృష్టి, స్థితి, లయ, తిరోధానములను సంకల్ప నిశ్చయాభిమానా లోచనలను చేయునని గ్రహించినప్పుడు దేవునికంటె ఇతరమైన సమస్తమును దేవుని యొక్క కరణములే జడములేయని దృఢమగును. ఇట్లు అజ్ఞాని అభిమానించుచున్నాడు. అజ్ఞానికిని, సుజ్ఞానికిని నిటుల భేదమున్నది. మనమీ యజ్ఞాన మనెడు బోనులోనుండి బయటపడి సుజ్ఞానపథమును ప్రజలకు చూపించి జీవన్ముక్తుల చేయవలసియున్నది. ఇట్లే త్రిగుణములనెడు పనిముట్లను, త్రిగుణకార్యములను జడములని గ్రహించి, కార్యములు జరిగెడు విధాన మిది యని తెలిసికొని యథార్థవేత్త బంధములలో బడక జీవన్ముక్తుడగును.

శ్లో॥ ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూఢాస్సజ్జంతే గుణకర్మసు ।

తానకృత్స్నవిదో మందాన్ కృత్స్నవిత్ న్నవిచాలయేత్ ॥ 29

ప్రకృతేః, గుణసమ్మూఢాః, సజ్జంతే, గుణకర్మసు,

తాన్, అకృత్స్నవిదః, మందాన్, కృత్స్నవిత్, న, విచాలయేత్ ॥

టీక॥ ప్రకృతేః = ప్రకృతియొక్క, గుణ = గుణములచే, సమ్మూఢాః = లెస్సగా మోహము నొందినవారు, గుణకర్మసు = గుణములయొక్క కర్మ లందు, సజ్జంతే = అభిమానము నొందుచున్నారు, అకృత్స్నవిదః = అంతయు నెఱుగనట్టియు, మందాన్ = మూఢులయినట్టియు, తాన్ = వారిని, కృత్స్నవిత్ = అంతయు నెఱింగినవాడు, న+విచాలయేత్ = చలింప చేయగూడదు.

తా॥ ప్రకృతి గుణములు మూడు. సత్వగుణవృష్టి జ్ఞానేంద్రియములు, సత్వ సమష్టి అంతఃకరణము, రజోగుణ వృష్టి కర్మేంద్రియములు, రజస్సమష్టి ప్రాణవాయువులు, తమోగుణ సృష్టి స్థూలశరీరము, ఇవన్నియు త్రిగుణముల కార్యములు. ఈ త్రిగుణసృష్టిచే మోహము నొందినవారు త్రిగుణ కార్యములను మేమే చేసినామనియు, ఇవే నేననియు అభిమానము నొందుచున్నారు. వీరు ప్రత్యగాత్మను, త్రిగుణ సృష్టిని నెఱుగని మూఢులు. ఇట్టి వారిని ఆత్మానాత్మల నెఱిగిన మహాత్ముడు చలింపచేయకూడదు. క్రమ క్రమముగా బోధించి మూర్ఖునికూడ యధార్థము నెఱుగునట్లు చేయవలెను.

వి॥ కొడవండ్రే వరిపండిన మళ్ళను కోయునా? గొడ్డండ్రే కట్టెలు కొట్టునా? అనాత్మయగు కరణములే కార్యముల చేయునా? ఈ సూక్ష్మము నెఱుంగని దోషమున నున్నదున్నట్లు గ్రహింపలేక మోహమునబడి వ్యతిరేకముగ భావించుచున్నారు. సంపూర్ణముగా తెలిసిన మహాత్ములు పామరులగు వారిని చలింపచేయకూడదు. బ్రహ్మాంపు యధార్థ తత్త్వమును తెలిపి గుణకర్మ లందాసక్తులైనవారిని బ్రహ్మనుసంధాన మార్గమున నడిపించి నిశ్చలులుగా చేయవలసియున్నది.

శ్లో॥ మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మ చేతసా ।

నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుద్ధ్యస్య విగతజ్వరః ॥

30

మయి, సర్వాణి, కర్మాణి, సన్న్యస్య, అధ్యాత్మ చేతసా,

నిరాశీః, నిర్మమః, భూత్వా, యుద్ధ్యస్య, విగతజ్వరః ॥

టీక॥ సర్వాణి = సమస్తమైన, కర్మాణి = కర్మలను, మయి = నాయందు, (ఈశ్వర లక్ష్యార్థమగు పరమాత్మయందు), అధ్యాత్మచేతసా = అధ్యాత్మ బుద్ధితో, సన్న్యస్య = ఉంచి, నిరాశీః = ఆశ లేనివాడవును, నిర్మమః = మమకారము లేనివాడవును, విగతజ్వరః = తాపము లేనివాడవును, భూత్వా = అయి, యుద్ధ్యస్య = యుద్ధముచేయుము.

తా॥ త్రిగుణ కార్యములగు స్థూల సూక్ష్మములను ఈశ్వరునందు అధ్యాత్మ బుద్ధితో నుంచి, ఆశ, మమకారము, తాపము లేక జ్ఞాన యుద్ధమనెడు బ్రహ్మ నిష్ఠ చేయుము. కార్య కారణవర్గముల కతీతమైన బ్రహ్మమే అధ్యాత్మము.

వి॥ జ్వరణం జ్వరః జ్వరరోగే, జ్వరణం = వ్యథపడుట, జ్వరయతీతి జ్వరః, జ్వరరోగే, జ్వరయతి = పీడించునది, ఇతి, జ్వరము. యుద్వ్యత ఇతి యుద్ధం. యుధ సంప్రహారే, యుద్వ్యతే = పోరుట, ఇతి, యుద్ధము. సూచ్యత ఇతి సూక్ష్మం, సూచ్యతే = సూచింపబడునది, ఇతి, సూక్ష్మము, అధ్యాత్మము = బ్రహ్మము, మూడు సోపానములలో నేసోపానము నందైనను మనస్సు నుంచినచో స్థూలశ్వాస కుండలినీ సంకల్ప మనోబుద్ధి జీవేశ తత్త్వములు జడములై తమతమ క్రియలమాని యుండును. అశ్నుత ఇత్యాశా, అశూ వ్యాప్తా. అశ్నుతే = వ్యాపించునది, ఇతి, ఆశా = అధికమైన అపేక్ష, ఎంత లాభించినను తనివి తీయకుండుట ఆశా.

దేవునిలో లీనమై బ్రహ్మానందమున మునిగియుండుము కనుక అనాత్మ పదార్థములపై ఆశ యుండదు. అనాత్మ వ్యవహారమును బట్టి నేను, నాది యనెడు వ్యవహారము వచ్చినది. దేవుని కంటె ఇతరమైన అనాత్మ వ్యవహారము లేనందున నాది, నేనను భావము నశించును. మనోవ్యథలచే నేర్పడు తాపమే జ్వరము. సంకల్పరాహిత్య మేర్పడినందున తాపమను జ్వరము యుండదు. కలిప్రేరణ అనాత్మ పక్షమునకును, దైవప్రేరణ ఆత్మ పక్షమునకును మనసును ప్రేరేపించు చుండును. గురుకీలునందు శ్రద్ధగా నిలిచితిమేని, ఇదే జ్ఞాన యుద్ధముగా మాటి ఆత్మపక్షమునకు విజయమేర్పడి బ్రహ్మానందరూప స్వారాజ్య సింహాస నారూఢుల మగుదుము. కర్మల నన్నిటిని దేవునందుంచి ఆశా మమకారముల విడిచి తాపరహితుడవై జ్ఞానయుద్ధ మొనర్చుము.

శ్లో॥ యే మే మతమిదం నిత్య మనుతిష్ఠంతి మానవాః ।

శ్రద్ధావంతోఽనసూయంతో ముచ్యంతే తేఽపి కర్మభిః ॥ 31

యే, మే, మతం, ఇదం, నిత్యం, అనుతిష్ఠంతి, మానవాః
శ్రద్ధావంతః, అనసూయంతః, ముచ్యంతే, తే, అపి, కర్మభిః ॥

టీక॥ యే = ఏ, మానవాః = మానవులు, శ్రద్ధావంతః = శ్రద్ధావంతులను, అనసూయంతః = అసూయ లేనివారును (అగుచు), మే = నా యొక్క, ఇదం = ఈ, మతం = మతమును, నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, అనుతిష్ఠంతి = అనుసరించుచున్నారో, తే అపి = వారుగూడ, కర్మభిః = (త్రిగుణ) కర్మములచేత, ముచ్యంతే = విడువబడుచున్నారు.

తా॥ ఎవరు శ్రద్ధకలిగి అసూయలేక నాచే చెప్పబడిన యీ మతము నవలంబించుచున్నారో వారు త్రిగుణ కార్యములచేత విడువబడుచున్నారు. త్రిగుణ సృష్టి యెవరిని విడుచునో వాడే ముక్తుడు.

శ్లో॥ యే త్వేత దభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి మే మతమ్ ।

సర్వజ్ఞాన విమూఢాంతాన్ విద్ధి నష్టా నచేతసః ॥ 32

యే, తు, ఏతత్, అభ్యసూయంతః, న, అనుతిష్ఠంతి, మే, మతం,
సర్వజ్ఞాన విమూఢాన్, తాన్, విద్ధి, నష్టాన్, అచేతసః ॥

టీక॥ యేతు = ఎవరైతే, మే = నాయొక్క, ఏతత్ = ఈ, మతం = మతమును, అభ్యసూయంతః = అసూయ గలవారై, న+అనుతిష్ఠంతి = అనుసరింపరో, అచేతసః = అజ్ఞానులును, సర్వజ్ఞాన విమూఢాన్ = సర్వజ్ఞానములందు మిక్కిలి మూఢులును అగు, తాన్ = వారిని, నష్టాన్ = నష్టపడిన వారినిగా, విద్ధి = తెలియుము.

తా॥ ఎవరయితే నాచే చెప్పబడిన యీ మతమును అసూయచే అనుసరింపరో అజ్ఞానులు. సకలజ్ఞానములందును మందమతులునునైన

వారిని నష్టము నొందిన వారిగా తెలిసికొనుము. ఎంత ప్రాపంచిక విజ్ఞాన ముండినను ఆత్మజ్ఞానము లేకున్నచో ఆతని తెలివి వ్యర్థమే. జీవితమును వ్యర్థమే. ఆతని పలుకులును, తెలివియును, అనాత్మకు సంబంధించియే యుండును కనుక నిర్వీర్యములు. ఎంత తెలివిగా మాటలాడినను ఆ పలుకులలో జ్ఞానవిహీనత యిమిడియే యుండును.

వి॥ శ్వాసపై, ప్రత్యగాత్మపై, బ్రహ్మముపై మనసుతో నిగాయుంచుటే శ్రీకృష్ణుని మతము. శ్రద్ధతో అనూయారహితులై, సదా యీ మతము ననుసరించు వారు స్థూలసూక్ష్మ కారణ మహాకారణములు జడమగుటచే నివి యే కర్మల చేయక నిలిచిపోవుటవలన వాని కర్మలనుండి విడువబడి దేవునందు లీనమగుదురు. అసూయచే ఈ మతమును ఆచరింపనివారు అజ్ఞానులు, మూఢులు, నష్టపడినవారు. తనలోనే బ్రహ్మానందముండగా అనుభవింపని వారు నష్టపడిన వారే. దేవుడే తానగునట్టి యీ మతము అవలంబింపనివారు మూర్ఖులే.

శ్లో॥ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్ జ్ఞానవానపి ।

ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహాః కిం కరిష్యతి ॥

33

సదృశం, చేష్టతే, స్వస్యాః, ప్రకృతేః, జ్ఞానవాన్, అపి,

ప్రకృతిం, యాన్తి, భూతాని, నిగ్రహాః, కిం, కరిష్యతి ॥

టీక॥ జ్ఞానవాన్+అపి = జ్ఞానవంతుడయినను, స్వస్యాః = తనయొక్క ప్రకృతేః = ప్రకృతికి, సదృశం = సమానముగా, చేష్టతే = ప్రవర్తించు చున్నాడు, భూతాని = కలిగినవి, ప్రకృతిం = ప్రకృతిని, యాన్తి = పొందుచున్నవి, నిగ్రహాః = నిగ్రహమును, కిం కరిష్యతి = ఏమి చేయగలదు?

తా॥ జ్ఞానవంతుడైనను తన ప్రకృతికి సమానముగా ప్రవర్తించుచున్నాడు. ప్రకృతివలన కలిగినవియును ప్రకృతిని పొందుచున్నవి. నిగ్రహమేమి చేయగలదు?

వి॥ సంకల్పములలో పడినపుడు ప్రకృతి మోహరూపియై అవిద్యగా మాటుచున్నది. బ్రహ్మనుసంధానమున ప్రకృతి సోఽహంరూపియై శుద్ధ సాత్వికయై మాయగా మాటుచున్నది. ప్రకృతివలన కలిగిన త్రిగుణసృష్టి యగు స్థూల సూక్ష్మములును ప్రకృతినే పొందుచున్నవి. నిగ్రహమేమియు చేయలేదు. ప్రకృతిని స్వాధీనము చేసికొనకయున్నచో నెవడును నిగ్రహింప లేడు.

ప్రక్రియతే అనయా కార్యమితి ప్రకృతిః, దుకృజ్ఞరణే, అనయా = దీనిచేత, కార్యం = కార్యము, ప్రక్రియతే = చేయబడును, ఇతి = కనుక, ప్రకృతిః = స్వభావము, త్రిగుణసామ్యావస్థ, ప్రక్రియతే రాజ్య మాభిరితి ప్రకృతయః, అభిః = వీనిచేత, రాజ్యం = రాజ్యము, ప్రక్రియతే = ప్రకృష్టముగా చేయబడును. ఇతి ప్రకృతయః = ప్రకృతులు = స్వామ్యమాత్య సుహృత్కౌశ రాష్ట్ర దుర్గబలములు, ప్రకృష్టం కరోతీతి ప్రకృతిః, దుకృజ్ఞరణే, ప్రకృష్టం = లెస్సగా, కరోతి = చేయబడును, ఇతి ప్రకృతి, ప్రారంభః క్రియతే అనయేతి ప్రకృతిః, అనయా = దీనిచేత, ప్రారంభః = జగత్ ప్రారంభము, క్రియతే = చేయబడును, ఇతి ప్రకృతి, ప్రకరోతి పురుషోపభోగార్థం శబ్దాది భోగ్యానితి ప్రకృతిః, పురుష+ఉపభోగ+అర్థం = పురుషోపభోగముకొఱకు, శబ్దాది భోగ్యాన్ = శబ్ద స్పర్శాది భోగవస్తువులను, ప్రకరోతి = లెస్సగా చేయునది, ఇతి = కనుక, ప్రకృతి = ఉపాదానము. అనుగ్రహణ మనుగ్రహః, అనుగ్రహణం = అనుగ్రహించుట, అనుగ్రహము = దానాద్యనుగ్రహము. తద్విరుద్ధః నిగ్రహః = తత్ = అయ్యనుగ్రహమునకు, విరుద్ధః = విరుద్ధము, నిగ్రహము,

నియమనాయ గ్రహణం నిగ్రహః, గ్రహ ఉపాదానే, నిపూర్వో నియమనే. నియమనాయ = నియమించుకొఱకు, గ్రహణం = గ్రహించుట, నిగ్రహము. నిగ్రహస్తు నిరోధస్యాత్ = నిగ్రహః = నిరోధము. రుధిర్ ఆవరణే.

మొదట దేనినైన అభ్యాసము చేయునపుడు ప్రారంభింపబడును. అయ్యభ్యాస మెక్కువగుచుండగా అలవాటగును. అయ్యలవాటధికమైనపుడు స్వభావ మగును. స్వభావమే ప్రకృతి యగును. సంకల్ప ప్రవాహములో కొట్టుకొని పోవుటయే స్వభావముగా ప్రకృతిగా మనకేర్పడి యున్నది. సోఽహంభావమును ప్రారంభించునపుడు అరగంట కొకసారి చొప్పున ఒక్కొక్క హంసపై నిగా అలవాటు చేయవలయును. మరల రెండు హంసలు, ఇట్లే యొక్కొక్క సారి మూడు, నాలుగు, ఐదు, పది హంసలపై నిగానుంచు అలవాటు చేసికొంటిమేని అదియే మన ప్రకృతిగా నేర్పడును. పది హంసలపై నొక్కసారి మనస్సును నెచ్చటికిని పోనీక నిగా నుంచు స్వభావ మేర్పడినచో నెన్ని హంసలపైనను నిగా నుంచగలము. అట్లే అనాత్మ యంతయు లీనమయ్యెడు స్థితి మనకు స్వభావసిద్ధమగును. శ్రద్ధగా ప్రారంభించుటలో మన యోగ్యత పెరుగును. మన పని అభ్యసించి సహజము చేసికొనుటయే, అంతేగాని మనస్సును నిగ్రహింతుమని భ్రమించుట వెట్టి. అలవాటును సిద్ధింప చేసికొనినచో మానస నిరోధము సహజమగును. జ్ఞానవంతుడయినను తన స్వభావమునకు సమానముగా ప్రవర్తించును. కలిగినవన్నియు ప్రకృతిని పొందుచున్నవి. నిగ్రహమేమి చేయును? ప్రకృతిని మన అభ్యాస బలముచే మార్చుకొనవలసి యున్నది.

శ్లో॥ ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ ।

తయోర్న వశమాగచ్ఛే తౌ హ్యస్య పరిపథినౌ ॥

34

ఇంద్రియస్య, ఇంద్రియస్య, అర్థే, రాగద్వేషౌ, వ్యవస్థితౌ,

తయోః, న, వశం, ఆగచ్ఛేత్, తౌ, హి, అస్య, పరిపథినౌ ॥

టీక॥ ఇంద్రియ స్వేంద్రియస్య = ప్రతి యింద్రియముయొక్క అర్థే = ప్రయోజనమగు విషయమునందు, రాగద్వేషా = రాగద్వేషములు, వ్యవస్థితౌ = ఏర్పడి యున్నవి, తయోః = ఆ రాగద్వేషములకు, వశం = స్వాధీనమును, న+ఆగచ్ఛేత్ = పొందకూడదు, తౌ = ఆ రాగద్వేషములు, అస్య = ఈ జ్ఞానికి, పరిపంథినౌ హి = శత్రువులు గదా!

తా॥ ప్రతి యింద్రియముయొక్క విషయమునందును రాగద్వేషము లేర్పడి యున్నవి. జ్ఞాని యా రాగద్వేషములకు చిక్కగూడదు. జ్ఞానికి రాగద్వేషములు శత్రువులు.

వి॥ ప్రాపంచిక విషయములతో సుఖదుఃఖములు కలుగునని భ్రమించి రాగద్వేషముల నొందుచున్నారు. బ్రహ్మమును సమీపించుకొలది ఆనందాతి శయమును, బ్రహ్మమునకు దూరమగుకొలది దుఃఖాతిశయమును కలుగును. బ్రహ్మానందముకంటెను ప్రియమైన వస్తువింకొకటిలేదు. బ్రహ్మానందము సిద్ధించియేయున్నది. దీని నెవడును అపహరింపలేడు. కనుక రాగద్వేషములకు జ్ఞాని చిక్కడు.

ప్రపంచములోని విషయములన్నియు శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధ సంబంధులే. ఒక్కొక్క విషయమున కొక్కొక్క కరణమున్నది. అట్లే యొక్కొక్క కరణమొక్కొక్క విషయమును గ్రహించును. కోరిన విషయము లభించు వఱకు విక్షేపముండును. లభించిన వెంటనే విక్షేపమణగును. అప్పుడు ఆవరణము లేనందున దైవదర్శనమగును. బ్రహ్మానందము నొందుటే దైవదర్శనము. బ్రహ్మానందమునకంటె గొప్పసుఖము లేనేలేదు. మృత్యువు కంటె నెక్కువ దుఃఖప్రద వస్తువేలేదు. బ్రహ్మానంద మృత్యువులు సహజముగ మనలోనే యున్నవి. ఇట్లు గుర్తించిన జ్ఞానికి ఇష్టానిష్ఠ వస్తు ప్రాప్తిచే ద్వంద్వము లేర్పడవు. కనుక రాగద్వేషము లీతని కుండవు. రాగద్వేషాది ద్వంద్వములన్నియు ప్రాణాపానములకు బదులు పేర్లు. సహజ కుంభక

మేర్పడినందున రాగద్వేషములకు మహాత్ముడు చిక్కడు. రాగద్వేషాది ద్వంద్వములే కైవల్య ప్రాప్తికి విరోధులు.

శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ ।

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః ॥

35

శ్రేయాన్, స్వధర్మః, విగుణః, పరధర్మాత్, స్వనుష్ఠితాత్,

స్వధర్మే, నిధనం, శ్రేయః, పరధర్మః, భయావహః ॥

టీక॥ సు+అనుష్ఠితాత్ = లెస్సగా ఆచరింపబడిన, పరధర్మాత్ = ఇతర ధర్మములకంటె, విగుణః = బొత్తిగా గుణములు లేనట్టి, స్వధర్మః = తన ధర్మము, శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠమయినది, స్వధర్మే = తనయొక్క ధర్మమునందు, నిధనం = నాశము, శ్రేయః = మోక్షము, పరధర్మః = ఇతర ధర్మము, భయావహః = భయంకరమైనది.

తా॥ తన ధర్మమనగా ఆత్మధర్మము. బ్రహ్మానుసంధానమే తన ధర్మము. తనకంటె ఇతరమయిన అనాత్మధర్మము పరధర్మము. లెస్సగా ఆచరించబడిన అనాత్మధర్మములు రాగద్వేషములను కలిగించును. కనుక పరధర్మము నకంటె త్రిగుణములు బొత్తిగా లేని తన ధర్మమే శ్రేష్ఠమయినది. బ్రహ్మానుసంధానమున నున్నచో త్రిగుణాతీతత్వ మేర్పడును. స్వధర్మమునందు జీవత్వము నశించుటయే మోక్షము. బ్రహ్మానిష్ఠకంటె ఇతరమయిన ధర్మములన్నియు రాగద్వేషముల కలిగించుటచే భయంకరములు.

వి॥ అతిశయేన ప్రశస్తః శ్రేయాన్. అతిశయేన = మిక్కిలి, ప్రశస్తః = కొనియాడతగినవాడు, శ్రేయాన్, శ్రియత ఇతి శ్రేయః, శ్రియతే = సేవింపబడినది. ఇతి శ్రేయస్సు. శ్రేణ్ సేవాయాం. ప్రశస్తతరం శ్రేయః. ప్రశస్తతరం = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. శుభేనశ్రియత ఇతి శ్రేయః, శుభేన = శుభముచే, శ్రియతే = ఆశ్రయింపబడునది. శ్రేయః = శ్రేయస్సు, స్యతి

దుఃఖం స్వః, షోఽంతకర్మణి, దుఃఖం = దుఃఖమును, స్వతి = చెఱుచునది, స్వః = ఆత్మీయము, తన సంబంధమైనది. స్వధన సంబంధిత్వాత్ స్వః, స్వధన = తనధనమునకు, సంబంధిత్వాత్ = సంబంధించి నందువలన. స్వః = సొమ్ము.

విగుణః = విగతగుణః = గుణములు లేనిది, గుణ్యత ఇతి గుణః. గుణ అభ్యాసే. గుణ్యతే = అభ్యసించబడునది, ఇతి, గుణః = గుణము, సత్వాధిగుణము. గుణ్యతే = అభ్యస్యతే బంధనాయేతి గుణః, గుణభ్యాసే. బంధనాయ = బంధనము కొఱకు, గుణ్యతే = అభ్యస్యతే = అభ్యసించబడునది, ఇతి గుణము. ప్రియాతే హంతు మితి పరః, పృజ్ వ్యాయామే, హంతుం = హింసించుటకు, ప్రియాతే = తిరుగువాడు, ఇతి కనుక, పరః = పరము. పూర్యత ఇతి పరః, పూపాలనపూరణయోః, పూర్యతే = పూరింపబడునది, ఇతి, పరః = తనకంటె అన్యమైనది. ధరతి విశ్వం ధర్మః. ధృజ్ ధారణే. విశ్వం = విశ్వమును, ధరతి = ధరించునది, ధర్మము, ధ్రియతే జనైరితి ధర్మః. జనైః = జనులచే, ధ్రియతే = పూనబడునది, ఇతి, ధర్మము. ధరతీతి ధర్మః ధృజ్ ధారణే, ధరతి = ధరించునది. ఇతి, ధర్మము = స్వభావము, ఆచారము, నీతి నివృత్తోఽర్థసంబంధోఽత్ర నిధనః. అత్ర = దీనియందు, అర్థసంబంధః = ధనసంబంధము, నివృత్తః = నివృత్తమగును, కనుక, నిధనము = మరణము.

స్వ = తాను, ప్రత్యగాత్మయే తాను, పర = తనకంటె అన్యమైన అనాత్మ. ఎన్నో జన్మలనుండి స్థూల సూక్ష్మ కారణ మహాకారణములతో పనుల చేయుచునే యున్నాము. ఇయ్యనాత్మ ధర్మములగు కర్మోపాసనల నెంత శ్రద్ధగా చేసినను, మహాకారణమనబడు తెలివి భ్రాంతి జ్ఞానము కనుక భ్రాంతిజ్ఞాన కరణ విషయము మిథ్యయని యున్నందున అన్నియు మిథ్యా విషయములే.

స్వధర్మమగు ప్రత్యగాత్మ ధర్మమనబడు అంతర్ముఖవృత్తి ధర్మములో త్రిగుణములు జారిపోవును. త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతి, ప్రకృతి రహితమే స్వధర్మము. ఇట్టి స్వధర్మమే కైవల్యము. ప్రకృతి రహితమైనచో జీవేశ తత్త్వములు నశించును. ఇదే చావు. ఇట్టి మరణము స్వధర్మమున నేర్పడినచో మోక్షము. ఇదే సంపూర్ణ మరణము. మహాప్రళయము, పునర్జన్మ రహిత మరణము. అనాత్మధర్మము భయపేతువు. తనకంటె ఇతరమగు అనాత్మయందు మునిగి యిదియే నేనని భ్రమించి చేయు ధర్మములు కొఱతలు గలవియై మృత్యు భయాదుల కలిగించును.

అర్జున ఉవాచ :

శ్లో॥ అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః ।

అనిచ్చన్నపి వార్ష్ణేయ ! బలాదివ నియోజితః ॥

36

అథ, కేన, ప్రయుక్తః, అయం, పాపం, చరతి, పూరుషః,
అనిచ్చన్, అపి, వార్ష్ణేయ!, బలాత్, ఇవ, నియోజితః ॥

టీక॥ వార్ష్ణేయ = కృష్ణా, అథ = అయితే, అయం = ఈ, పూరుషః = జీవుడు, అనిచ్చన్+అపి = ఇచ్చ యించని వాడయియుండియు, బలాత్ = బలమువలన, నియోజితః+ ఇవ = ఆజ్ఞాపింపబడినవానివలె, కేన = ఎవనిచేత, ప్రయుక్తః = ప్రయోగింప బడినవాడయి, పాపం = పాపమును, చరతి = చేయుచున్నాడు.

వి॥ ప్రయోగము = ప్రయుక్తము = యుద్ధము, ప్రయోగార్థముచేయు ప్రయత్నము ప్రయుక్తము. కలిపురుషాంశమే దుర్యోధనుడు, కలిప్రేరణయే దుర్యోధనుడనబడు మానసయుద్ధము, నియోక్తుంశక్యో నియోజ్య యుజి ర్యోగే, నియోక్తుం = నియోగించుటకు, శక్యః = యోగ్యమైనది, నియోజ్యము. కృష్ణా! ఇచ్చ లేకున్నను, మహాత్ములు సహితము దేనిచే ప్రేరేపింపబడి

పాపముల చేయుచున్నారు? బలాత్కారముచే నియోగింపబడిన వానివలె కలిప్రేరణకు జీవులెందుకు లోబడుచున్నారు? ఈ హేతువును తెలిసికొనినచో నేను జయింప దేవునిలో లీనమగుదును. దయయుంచి ఆ కారణము తెల్పుము.

శ్రీ భగవానువాచ :

శ్లో॥ కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణ సముద్భవః ।

మహాశనో మహాపాప్మా విద్భేన మిహ వైరిణమ్ ॥

37

కామః, ఏషః, క్రోధః, ఏషః, రజోగుణ, సముద్భవః,
మహాశనః, మహాపాప్మా, విద్భి, ఏనం, ఇహ, వైరిణమ్ ॥

టీక॥ రజోగుణ సముద్భవః = రజోగుణము వలన కలిగిన, కామః = కామము, ఏషః = ఈ కామము, క్రోధః = క్రోధము, మహాశనః = గొప్ప తిండిగలది, మహాపాప్మా = గొప్ప పాపముగలది, ఏనం = దీనిని, ఇహ = ఈ బ్రహ్మనిష్ఠయందు, వైరిణం = శత్రువుగా, విద్భి = తెలియుము.

తా॥ రజోగుణమువలన కామము కలుగును. ఈ కామమే క్రోధముగా పరిణమించుచున్నది. ఈ కామమెప్పుటికిని నిండుటలేదు. ఎన్ని విషయములు లభించినను ఇంకను కోరుచునే యుండును. బ్రహ్మానందముచే తృప్తి లభించు చుండియు, నెఱుగక ఆనందలేశముగూడ లేనట్టి విషయములపై పరుగెత్తుచు గొప్ప పాపముల చేయుచున్నది. ఇట్టి కామము బ్రహ్మనిష్ఠకు వైరి అని తెలిసికొనుము.

వి॥ కామః = ఇచ్చ, మన్మథుడు, మిక్కిలి, కామయతే కామః, కామయతే = కామింపచేయునది, కామము. కామ్యతే సర్వైరితి కామం, సర్వైః = అందరిచేత, కామ్యతే = కోరబడునది, ఇతి, కామము. పర్యాప్యతే ఇచ్ఛాయాః అంతః పర్యాప్తం అఫ్జవ్యాప్తై, ఇచ్ఛాయాః = ఇచ్చయొక్క

అంతః = తుది, పర్యాప్యతే = పొందును, కనుక పర్యాప్తము.
 సమ్యగాప్యతే అనేనీతి పర్యాప్తం, అనేన = దీనిచే, ఇచ్ఛాయాః = ఇచ్ఛయొక్క
 సమ్యక్ = పూర్ణత్వము, ఆప్యతే = పొందును, ఇతి పర్యాప్తము, కమనం
 కామః, కముకాంతౌ, కమనం = కోరుట, కామము. క్రోధనం క్రోధః,
 క్రుధక్రోధే, క్రోధనం కోపించుట, క్రోధము = కోపము, రంజ్యతే అనేనీతి
 రజః, రంజరాగే, అనేన = దీనిచేత, రంజ్యతే = ఎఱ్ఱగా చేయబడును,
 ఇతి కనుక, రజస్సు. రజ్యతే వస్త్రాదిక మనేనీతి రజః. రంజరాగే, అనేన
 = దీనిచేత, వస్త్ర+ఆదికం = బట్టమొదలగునవి, రజ్యతే = వివర్ణముగా
 చేయబడును, ఇతి, రజస్సు. రంజయతీతి రజః, తద్దుఃఖకారణం, రంజయతి
 = రాగయుక్తుడగును, ఇతి, రజస్సు, తత్ = అది, దుఃఖకారణము. పతతి
 నరకే అస్మాదితిపాప్యా. పత్కేగతౌ, అస్మాత్ = దీనివలన, నరకే = నరకము
 నందు, పతతి = పడుచున్నాడు, ఇతి, పాప్యా.

రజోగుణముచే కోరికపుట్టును. కోరిక యెప్పుడుండునో, అక్కోరిక
 సిద్ధింపకున్నచో ఆ కోరికయే కోపముగా మాటును. ఎన్ని విషయములు
 లభించినను ఇంకను కోరుచునేయుండును. కనుక మహాశనము గలది
 కామము. పాపములనైనను చేసి యింక ధన సువర్ణాదుల సంపాదించుచునే
 యుండును కనుక కామము. మహాపాప్యా. దేవునిలో లీనమైనవారు
 మాత్రమే కామరూప శత్రువును గెలువగలరు.

శ్లో॥ ధూమేనాఽప్రియతే వహ్ని ర్యథాఽదర్శో మలేన చ ।

యథోల్బే నావృతో గర్భ స్తథా తేనేద మావృతమ్ ॥ 38

ధూమేన, ఆప్రియతే, వహ్నిః, యథా, ఆదర్శః, మలేన, చ,
 యథా, ఉల్బేన, అవృతః, గర్భః, తథా, తేన, ఇదం, అవృతమ్॥

టీక॥ యథా = ఏ విధముగా, ధూమేన = పొగచేత, వహ్నిః =

అగ్ని, అప్రియతే = కప్పబడుచున్నదో, యథా = ఏ ప్రకారముగా, ఆదర్శః+చ = అద్దమును, మలేన = మలినముచేత, అప్రియతే = ఆవరింప బడుచున్నదో, యథా = ఏ ప్రకారముగా, ఉల్బేన = మావిచేత, గర్భః = శిశువు, ఆవృతః = కప్పబడున్నదో, తథా = ఆ రీతిగానే, తేన = ఆ కామముచేత, ఇదం = ఈ జ్ఞానము, ఆవృతం = ఆవరింపబడినది.

తా॥ పొగచే అగ్నియు, మలినముచే అద్దమును మావిచే గర్భశిశువును, ఎట్లు కప్పబడినవో అట్లే యీ జ్ఞానము కామముచే ఆవరింపబడినది. కామముచే కలుగు సూక్ష్మశరీరచలనమువలన ఆవరణ మేర్పడును. మనోచలనము లేకున్నచో ఆవరణమేలేదు. బ్రహ్మానందము స్ఫుటముగా జ్ఞాననేత్రమునకు గోచరించును.

వి॥ వహతి ప్రాప్తయతి హవ్యమితి వహ్నిః, వహ ప్రాపణే, వహతి = ప్రాపయతి = పొందించువాడు, హవ్యం = హవ్యమును, దేవతలకు కనుక, వహ్ని, దృప్యంతే అనేన సువేషాభిమానా దితి దర్పణః, దృహ దృష్టా, అనేన = దీనిచేత, సువేషాభిమానాత్ = మంచి వేషాభిమానము వలన, దృప్యంతే = గర్వింతురు. ఇతి, దర్పణము = అద్దము, ఉలత్యా వృణోతి గర్భమిత్సుల్పం. ఉలసంవరణే. గర్భం = గర్భమును, ఉలతి = అవృణోతి = కప్పియుండునది, ఉల్బము. శుక్లశోణితములు గూడిన గర్భపిండము.

పొగచే అగ్నియు, మలినముచే అద్దమును, మావిచే గర్భశిశువును ఆవరింప బడినట్లు అంతర్ముఖవృత్తియనబడు జ్ఞాననేత్రమును ఈ కామము ఆవరించియున్నది. సంకల్పముచే కోరికయు, కోరికచే సంకల్పమును, సంకల్పముచే తోపికలును, తోపికలచే ఆవరణమును నేర్పడును. అంతర్ముఖ వృత్తిచే ఆవరణభంగమగును. బ్రహ్మానందానుభవముచే మనస్సు నిస్సంకల్ప వృత్తియుక్తమగును. కనుక కోరికలుండవు.

శ్లో॥ ఆవృతం జ్ఞానమేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా ।

కామరూపేణ కౌంతేయ! దుష్పూరేణానలేన చ ॥

39

ఆవృతం, జ్ఞానం, ఏతేన, జ్ఞానినః, నిత్యవైరిణా,
కామరూపేణ, కౌంతేయ!, దుష్పూరేణ, అనలేన, చ ॥

టీక॥ కౌంతేయ = అర్జునా!, దుష్పూరేణ = నిండింప నశక్యమై
నదియును, అనలేనచ = చాలుననుట లేనిదియును, కామరూపేణ =
కోరికయే రూపముగా గలదియును, జ్ఞానినః = జ్ఞానికి, నిత్యవైరిణా =
నిత్యశత్రువును అగు, ఏతేన = దీనిచేత, జ్ఞానం = జ్ఞానము, ఆవృతం =
కప్పబడినది.

తా॥ నిండింపరానిదియు, చాలునను భావము లేనిదియు, కోరికయే
స్వరూపమైనదియు, జ్ఞానికి నిత్య శత్రువునగు దీనిచేత జ్ఞానమావ
రింపబడినది. సంకల్ప శ్వాసలు నశించిన పిమ్మట మిగిలియున్న
బ్రహ్మానందానుభవమే జ్ఞానమును, జ్ఞానయోగమును నగును.

వి॥ ఎన్ని కోరికలు నెఱవేరినను నింకను క్రొత్తకోరికలు పుట్టుచునే
యుండును. కోరికల నెఱవేర్చుకొనుట వలన కోరికలు ముగియవు.
కామమెప్పటికి విషయప్రాప్తిచే నిండునది గాదు. చాలునని యెన్నటికిని
కలుగదు. దేవునందు లీనమగుటయే దీనికి విఱుగుడు. సంకల్పమే కోరికల
కోరుట, సంకల్పములచే తోపికలు తోచును, తోపికల పరంపరలే
యావరణము, ఆవ్రియతేస్మ ఆవృతం, వ్యేర్జ సంవరణే, ఆవ్రియతే స్మ =
కప్పబడినది, కనుక ఆవృతము, జ్ఞానదృష్టిని తోపికలావరించును. కనుక
బ్రహ్మము జ్ఞేయమగుటకు తోపికలే అడ్డము. కనుక కామమే యావరణ
మూలము కనుక బ్రహ్మజ్ఞానికిది నిత్యవైరి. మంచివి కోరినను, చెడ్డవి
కోరినను సంకల్పముచే నేర్పడిన తోపిక లావరణమగును. కనుక కామము
నిత్యవైరి.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి మనోబుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే ।

ఏతైర్విమోహయత్యేష జ్ఞానమావృత్య దేహినమ్ ॥ 40

ఇంద్రియాణి, మనః, బుద్ధిః, అస్య, అధిష్ఠానం, ఉచ్యతే,
ఏతైః, విమోహయతి, ఏషః, జ్ఞానం, ఆవృత్య, దేహినమ్ ॥

టీక॥ ఇంద్రియాణి = జ్ఞానకర్మేంద్రియములు, మనః = మనస్సు, బుద్ధిః = బుద్ధి, అస్య = ఈ కామమునకు, అధిష్ఠానం = ఆధారము, (ఇతి = అని) ఉచ్యతే = చెప్పబడును, ఏషః = ఈ కామము, ఏతైః = ఈ ఇంద్రియ మనోబుద్ధులచేత, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఆవృత్య = ఆవరించి, దేహినం = జీవుని, విమోహయతి = నానా విధములుగా మోహింప చేయుచున్నది.

తా॥ మత్స్యాదులకు జలమును, సస్యవృక్షాదులకు భూమియు నెట్లాధారమో, అట్లే ఈ కామమున కింద్రియ మనోబుద్ధులాధారము. జలము లేకున్నచో మత్స్యాదులును, భూమి లేకున్నచో సస్యాదులును నెట్లుండనేయుండవో అట్లే ఇంద్రియ మనోబుద్ధులు లీనమైనచో కామమునకు నిలుచుటకు స్థానమే యుండదు. ఇంద్రియ మనోబుద్ధుల చలనముచే ఆవరణమేర్పడి జీవుని నానావిధములుగా మోహింపచేయునది ఈ కామమే. కామము వలన ఇంద్రియ మనోబుద్ధుల చలనము కలుగును.

వి॥ అధితిష్ఠం త్యత్రేతి అధిష్ఠానం, ష్యాగతి నివృత్తౌ. అత్ర = ఇచ్చట, అధి = దీనియందు, తిష్ఠంతి = ఉండును, ఇతి = కనుక, అధిష్ఠానము = ఆక్రమించుట, పైరులెన్ని పెరిగి లయించినను భూమి అధిష్ఠానమై యెప్పటికి నుండును. చేపలు పుట్టి పుట్టి మరణించుచుండినను సముద్రజల మధిష్ఠానము. ఎన్ని కోరికలు పుట్టి పెరిగి లయించుచున్నను ఇంద్రియ మనో బుద్ధు లధిష్ఠానము. జీవరాసులెన్ని పుట్టి పెరిగి నశించుచున్నను దేవుడధిష్ఠానము. ఇక్యామమింద్రియ మనోబుద్ధుల యాశ్రయముచే దేవుని

చూచు జ్ఞాననేత్రము నావరించుచున్నది. అందువలన యథార్థము నెఱుంగ లేక భ్రాంతిజ్ఞాన మేర్పడి మిథ్యా విషయముల నెఱుంగుచు మోహము నొందింపచేయు చున్నది. తత్త్వము = యథార్థము, తత్త్వజ్ఞానముచే మోహము నశించును.

శ్లో॥ తస్మాత్త్వ మింద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ! ।

పాప్యానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాన నాశనమ్ ॥ 41

తస్మాత్, త్వం, ఇంద్రియాణి, ఆదౌ, నియమ్య, భరతర్షభ!,
పాప్యానం, ప్రజహి, హి, ఏనం, జ్ఞాన విజ్ఞాన నాశనమ్ ॥

టీక॥ భరతర్షభ = అర్జునా!, హి = ఏ కారణమువలన, కామః = కామము, విమోహయతి = నానావిధములైన మోహముల కలిగించు చున్నదో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, త్వం = నీవు, ఆదౌ = మొదట, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, నియమ్య = నియమించి, జ్ఞాన విజ్ఞాన నాశనం = జ్ఞాన విజ్ఞానముల నశింపచేయునదియు, పాప్యానం = పాప స్వరూపమైనదియును (అగు), ఏనం = ఈ కామమును, ప్రజహి = లెస్సగా విడువుము.

తా॥ అర్జునా! ఏ కారణమువలన కామము మోహింపచేయుచున్నదో, ఆ కారణమువలన నీవు మొదట ఇంద్రియముల నియమించి జ్ఞాన విజ్ఞానముల నశింపచేయునట్టిదియు, పాపస్వరూపమైనదియు నగు కామమును లెస్సగా విడువుము. బ్రహ్మమునుండి యానందము నొందు చుండియు, యీ కామముచే ఆవరణమేర్పడి విషయములచే ఆనందము లభించుచున్నదని జీవుడు మోహియగుచున్నాడు. సంకల్పశ్వాసలు నశించిన పిమ్మట శేషించిన స్వస్వరూపమే జ్ఞానమగును. ఆ స్వరూపానుభవముచే నితరులకు

బోధించునట్టి నైపుణ్యమే విజ్ఞానము. బ్రహ్మమునుండి యానందము నొందుచుండియు, తెలియక విషయములచే నానందము లభించునని యింద్రియ మనోబుద్ధుల చలనమునకు లోబడుటయే పాపము.

వి॥ కనుక మొదట గురుకీలులో శ్రద్ధగా నిలిచితిమేని యింద్రియ మనోబుద్ధులు మన స్వాధీనమగును. బ్రహ్మముపై నియమించిన మనస్సు కొంతసేపటికి నిర్మలమై బుద్ధియగును. బుద్ధి బ్రహ్మకారము నొందుచుండగా ఇంద్రియ మనంబులు బుద్ధి ననుసరించి గురుకీలులో నియమించినట్లు మన యాజ్ఞలో నుండును. ఇట్లు బుద్ధింద్రియ మానసములు నియమింప బడినచో కామమునకు స్థానమే యుండదు. గురుకీలునుండి తప్పించు కామమే పాపిష్ఠిది. బ్రహ్మమును జ్ఞేయము కానియ్యనిది. బ్రహ్మజ్ఞానమును నశింపచేయునది యీ కామమే. విశేషజ్ఞానము విజ్ఞానము. ఇతరులకు యథార్థజ్ఞానము లభించునట్లు బోధించు శక్తి విజ్ఞానము. ఇట్టి విజ్ఞానమును గూడ యిక్యామము మోహముగా పరిణమించి నశింపచేయును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః ।

మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యోబుద్ధేః పరతస్తు సః ॥

42

ఇంద్రియాణి, పరాణి, ఆహుః, ఇంద్రియేభ్యః, పరం, మనః,

మనసః, తు, పరా, బుద్ధిః, యః, బుద్ధేః, పరతః, తు, సః ॥

టీక॥ ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, పరాణి = శ్రేష్ఠమైనవి, (అని) ఆహుః = చెప్పుదురు, ఇంద్రియేభ్యః = ఇంద్రియములకంటె, మనః = మనస్సు, పరం = శ్రేష్ఠమైనది, మనసః = మనస్సుకంటెను, బుద్ధిః = బుద్ధి, పరా = ఉత్కృష్టమైనది, బుద్ధేః = బుద్ధికంటె, యః+తు = ఎవడైతే, పరతః = ఉత్కృష్టమైనవాడో, సః = ఆ స్వరూపుడే బ్రహ్మము.

తా॥ స్థూలగోళకములకంటె యింద్రియములు, ఇంద్రియములకంటె మనస్సు, మనస్సుకంటె బుద్ధి, బుద్ధికంటె బ్రహ్మమును శ్రేష్ఠమైనవి. బ్రహ్మనిష్ఠ యందుండగా క్రమక్రమముగా గోళకములు, ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి యొకటి వెంబడి నొకటి పడిపోయి తుట్టతుదకు బ్రహ్మమొక్కటియే మిగులును. ఇంద్రియ చలనముచే స్థూలగోళక చలనమును మనో చలనముచే నింద్రియ చలనమును, బుద్ధి చలనముచే మనోచలనమును, కలుగుచున్నది. బ్రహ్మానుసంధానమున, బ్రహ్మనందరసమున బుద్ధి నిశ్చలమయ్యెనేని మానసేంద్రియ స్థూలగోళక చలనములణగి బ్రహ్మమొక్కటియే మిగిలి యుండును. (ఇట్టి స్థితియే మోక్షము.)

వి॥ పూర్వత ఇతి పరః. పూర్వాలన పూరణయోః, పూర్వతే = పూరింప బడునది, ఇతి, పరః = శ్రేష్ఠము, తనకంటె అన్యమైనది. శత్రువు. స్థూల శరీరము నంటియుండునవి గోళకములు. బాహ్యమునందలి జడవస్తువుల కంటె గోళకములు కొంత చైతన్యశక్తి యెక్కువగా పొందునవి కనుక శ్రేష్ఠములు. స్థూల శరీరపు గోళకములకంటె విషయముల గ్రహించు శక్తిగల యింద్రియములు శ్రేష్ఠములు. మలినమైన సూక్ష్మశరీరము మనస్సు, సంకల్పించునది మనస్సు. జ్ఞాన కర్మేంద్రియములకంటె మనస్సు శ్రేష్ఠము. మనసుకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము. బుద్ధి దేవునిలో లీనమైనపిమ్మట నేది యుండునో యదియే ఆత్మ. గురుకీలులో నున్నప్పుడు వరుసగా గోళకేంద్రియ మనో బుద్ధులు జడములగును. అనాత్మ యంతయు పడిపోయిన పిమ్మట నేది మిగిలియుండునో అదియే ఆత్మ.

శ్లో॥ ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా ।

జహి శత్రుం మహాబాహో! కామరూపం దురాసదమ్ ॥ 43

ఏవం, బుద్ధేః, పరం, బుద్ధ్యా, సంస్తభ్య, ఆత్మానం, ఆత్మనా,
జహి, శత్రుం, మహాబాహో!, కామరూపం, దురాసదమ్ ॥

టీక॥ మహాబాహో = అర్జునా!, ఏవం = ఈ ప్రకారముగా, బుద్ధేః = బుద్ధి కంటె, పరం = శ్రేష్ఠమైన స్వరూపమును, బుధ్వా = తెలిసికొని, ఆత్మానం = తన్ను, ఆత్మనా = తనచేత, సంస్తభ్య = బాగుగ నియమించి, కామరూపం = కామమే రూపముగాగల, దురాసదం = పొందకూడ నిదియు, (అగు) శత్రుం = శత్రువును, జహి = సంహరింపుము.

తా॥ ఇట్లు బుద్ధికంటె శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మము నెఱిగి జీవుడగు తన్ను తనచేతనే బాగుగా బ్రహ్మవలోకనమున నియమించి, కామమే రూపముగా కలిగి, సమీకరించుటకు కూడ అనర్హమైన శత్రువును సంహరించుము.

వి॥ నిర్మలమైన సూక్ష్మశరీరము బుద్ధి. ఇట్లు బుద్ధికంటె వేఱైన ప్రత్యగాత్మయే తానై తన్ను తనచేతనే బ్రహ్మనిష్ఠయందు నిలిచి కామరూప శత్రువును జయింపుము.

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు, ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం,

యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే, కర్మయోగోనామ,

తృతీయోఽధ్యాయః ॥

ఇది బ్రహ్మశ్రీ జగద్గురు వేదాంతం లక్ష్మణార్యులచే రచింపబడిన

టీకా తాత్పర్య విశేషార్థముగల శ్రీ స్వారాజ్య

భగవద్గీత యందలి మూడవ అధ్యాయము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః ॥

